

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Solidarita a ekvivalence v důchodovém systému

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Studijní program:

SOCIÁLNÍ POLITIKA A SOCIÁLNÍ PRÁCE

Autor: Michaela Kellerová

Vedoucí práce: prof. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D.

České Budějovice 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci „*Solidarita a ekvivalence v důchodovém systému*“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 2. 5. 2018

.....
Michaela Kellerová

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce prof. JUDr. Vilému Kahounovi, Ph. D., za jeho odborné vedení, cenné rady, trpělivost, připomínky a oporu při psaní bakalářské práce.

Solidarita a ekvivalence v důchodovém systému

Abstrakt

Základní povinné důchodové pojištění v České republice je založeno na principu solidarity, je dávkově definované a průběžně financované, je univerzální a zabezpečuje všechny ekonomicky aktivní osoby. V důsledku současného demografického vývoje je v České republice stejně jako ve většině evropských zemí důchodový systém při současném nastavení parametrů dlouhodobě finančně neudržitelný. Důchody z prvního pilíře z důvodu stárnutí populace budoucím důchodcům stačit nebudou, proto v rámci reformy penzijního systému v poslední době dochází v evropských důchodových systémech k posílení principu ekvivalence rozvojem druhého a třetího pilíře důchodového zabezpečení.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část vymezuje místo důchodového systému v sociálním zabezpečení a jeho principy solidarity a ekvivalence. Praktická část staví na kvantitativním výzkumném šetření. Pro sběr dat byla použita metoda dotazování prostřednictvím techniky dotazníku. Výzkumný nástroj se zaměřoval na názor respondentů na současný důchodový systém ČR. Cílem práce je představit pohled občanů na důchodové zabezpečení a odpovědět na otázky, zda se domnívají, že o finanční zabezpečení lidí v důchodovém věku se má v plné míře postarat stát, a zda považují důchodový systém ve stávající podobě za spravedlivý. K naplnění cíle byly stanoveny dvě hypotézy, které jsem výzkumem ověřovala. Dospěla jsem k závěru, že lidé se nedomnívají, že se o ně ve stáří má postarat výhradně stát, ale snaží se částečně zabezpečit sami. Důchodový systém nepovažují za spravedlivý, protože je příliš solidární.

Výstupy této bakalářské práce mohou sloužit jako námět pro další práce a sociologické výzkumy ke zjištění názorů občanů na podporu opatření změn v důchodovém systému.

Klíčová slova

sociální zabezpečení; důchodové pojištění; penze; solidarita; ekvivalence

Solidarity and Equivalence in Pension System

Abstract

The basic compulsory pension insurance in the Czech Republic is based on a solidarity principle, it is benefit-based and financed continuously, it is universal and secures all the economically active people. Due to a present demographic development, the pension system in the Czech Republic is, as well as in most of European countries, financially unsustainable in the long term with a present parameters setting. The pensions from the first pillar will not be sufficient for future pensioners due to the population ageing. Therefore there is a trend of strengthening the principle of equivalence through the development of the second and third pillars of the pension insurance in European pension systems in the framework of the pension reforms systems.

The bachelor thesis is divided into a theoretical and practical part. The theoretical part defines the place of the pension system in the social security and its principles of solidarity and equivalence. The practical part is based on the quantitative research. A method of interviewing through a questionnaire was used for data collecting. The survey tool was focused on the respondents' opinions on the present system in CR. The aim of the thesis is to provide the point of view of the citizens of the pension security and answer the questions whether the financial security of people about to retire should be fully provided by the state and whether they find the present pension system fair. To complete the aim, two hypotheses were set and these were verified by the survey. It was concluded that people do not think it should be only the state to take care of them but they try to take care of themselves by their own means. They do not consider the pension system fair and they criticise its too wide solidarity.

The outputs of this bachelor thesis might serve as a topic for a further survey as well as a sociological research for investigating the citizens' opinions on the pension reform support.

Key words

social security; pension insurance; pension; solidarity; equivalence

Obsah

Úvod.....	8
Teoretická část	9
1 Místo důchodového systému v sociálním zabezpečení	9
1.1 Sociální zabezpečení	9
1.1.1 Sociální pojištění.....	10
1.1.2 Sociální podpora	10
1.1.3 Sociální pomoc	11
1.2 Historický vývoj sociálního pojištění v České republice.....	11
1.2.1 V období starověku a středověku.....	11
1.2.2 Období 18. a 19. století.....	12
1.2.3 Období 20. století.....	13
1.2.4 Období po roce 1989.....	14
1.2.5 Současná právní úprava důchodového systému.....	14
1.3 Pilíře důchodového systému	15
1.3.1 První pilíř – důchodové pojištění.....	16
1.3.2 Druhý pilíř – důchodové spoření	16
1.3.3 Třetí pilíř – doplňkové penzijní spoření se státním příspěvkem.....	17
2 Důchodové pojištění	18
2.1 Základní principy důchodového pojištění.....	18
2.2 Solidarita a ekvivalence v důchodovém systému.....	20
2.2.1 Solidarita.....	21
2.2.2 Ekvivalence.....	24
2.3 Zabezpečované životní situace.....	25
3 Starobní důchod	26
3.1 Podmínky nároku na starobní důchod.....	26
3.2 Stanovení výše důchodu.....	29

Praktická část	32
4 Cíl práce a hypotézy	32
4.1 Operacionalizace pojmů	32
5 Metodika	34
5.1 Metody výzkumu a technika sběru dat.....	34
5.2 Charakteristika výzkumného souboru.....	35
5.3 Zpracování výsledků	35
6 Výsledky	36
6.1 Vyhodnocení hypotéz.....	48
7 Diskuze	50
Závěr	55
Seznam použitých zdrojů.....	56
Seznam příloh	60
Seznam tabulek	64
Seznam obrázků.....	65
Seznam zkratk	66

Úvod

Poslední etapou lidského života je stáří, jež se projevuje mimo jiné postupným snižováním schopnosti pracovat. Aby se zabránilo chudobě této skupiny obyvatelstva, musí být pracovní příjmy nahrazeny jinými zdroji. Důchodový systém má zásadní roli pro udržení předchozí životní úrovně občanů. Starobní důchod vyplácený státem byl po desetiletí považován za samozřejmost a představoval určitou jistotu. Nicméně nedávná hospodářská krize a stárnutí populace tento pocit jistoty zpochybnily. V nadcházejících desetiletích bude celá Evropa čelit významnému procesu stárnutí obyvatelstva v důsledku souhry plodnosti, migrace a vývoje délky života. Změny v populační struktuře s výrazným zvýšením podílu starších osob vyvolávají obavy ohledně budoucí životaschopnosti systémů sociálních transferů. Zpochybněna je zvláště finanční udržitelnost státního důchodového pojištění, kde v rámci solidarity ekonomicky aktivní obyvatelstvo přispívá na důchody již neaktivních obyvatel. Vzhledem k tomu, že politici v demokraciích mají tendenci být krátkodobě orientovaní a důchodová reforma je dlouhodobou záležitostí, jsou nezbytné úpravy odloženy a veškerá reformní opatření obvykle pouze zmírňují krátkodobé finanční tlaky. V důsledku současné dobré ekonomické situace v posledních letech se tempo důchodových reforem zpomalilo. V této situaci je nutné myslet na vlastní zabezpečení a odložit vlastní finanční prostředky ze současné spotřeby na stáří. Přesto je důchodové pojištění nejdůležitějším článkem sociální ochrany. Jeho cílem by mělo být zajištění dostatku prostředků pro důstojný život důchodcům v současné době i v budoucnosti. Důchodový systém by měl být konstruován tak, aby byl dlouhodobě udržitelný a aby ho občané vnímali jako spravedlivý, a to bez ohledu na věk, pohlaví či sociální a ekonomické postavení.

Teoretická část

1 Místo důchodového systému v sociálním zabezpečení

Stáří je přirozeným obdobím lidského života, v němž se postupně omezují funkce organismu, snižuje se schopnost pracovat a aktivně reagovat na vnější svět (Tomeš, 2010). Stárnutí populace je fenomén pozorovatelný již více než sto let. Nový je však sociologický aspekt, který stáří spojuje s odchodem do důchodu (Cipra, 2012). Stáří je jednou z oblastí, do kterých má stát jisté právo zasahovat a nenechat zde působit jen tržní síly a uvážení jedinců (Klazar, 2011). Důchodový systém tvoří největší část sociálního zabezpečení, je základem sociálního státu, který je i základním rysem evropského ekonomického modelu, se vyznačuje svou kvalitou života a sítí sociálního zabezpečení (Vostatek, 2012). Hlavním smyslem a účelem úpravy důchodových systémů je zajistit lidem dostatečné příjmy ve stanovených sociálních situacích, přičemž tohoto cíle může být dosahováno různými způsoby (Gregorová, 1998).

1.1 Sociální zabezpečení

Sociální zabezpečení je nástrojem sociální politiky státu, kterou lze definovat jako soustavné a cílevědomé úsilí o změnu nebo udržení a fungování svého sociálního systému. Sociální zabezpečení poskytuje pomoc lidem v případě nemoci, nezaměstnanosti, zdravotního poškození a invalidity, pracovního úrazu a nemoci z povolání, stáří, těhotenství a mateřství, rodičovství i úmrtí živitele (Kahoun et al., 2013). Sociální zabezpečení můžeme obecně chápat jako soubor institucí, zařízení a opatření, s nimiž se předchází sociálnímu vyloučení a sociálním událostem. Sociální zabezpečení má v různých zemích odlišný systém. Liší se charakterem, formou, cíli, náplní i vymezením okruhu událostí. V rámci transformace systému sociálního zabezpečení na systém sociální ochrany obyvatelstva byly v České republice na počátku 90. let minulého století zahájeny práce na vytvoření tří relativně samostatných, na sebe navazujících systémů. Systém sociálního pojištění, státní sociální podpory a sociální pomoci se od sebe liší ve třech hlavních aspektech – jakou sociální situaci řeší, jakým způsobem jsou dávky v jednotlivých systémech financovány a jakým způsobem jsou tyto systémy organizačně zabezpečeny (Krebs et al., 2010).

1.1.1 Sociální pojištění

System sociálního pojištění řeší sociální situace, na které se může občan předem připravit formou odložení části své dnešní spotřeby. Sociální pojištění je primárně financováno z pojistného na sociální zabezpečení, které platí podle stanovených podmínek zaměstnanec, zaměstnavatel a osoby samostatně výdělečně činné. Sociální situace, při nichž dochází ke ztrátě výdělku jako zdroje obživy i schopnosti si takový zdroj opatřit, a tudíž vyžadují poskytování dlouhodobých dávek, jsou stáří, invalidita, ovdovění a osiřeni. Sociální události, které vyvolávají životní situace s relativně krátkou potřebou zabezpečení, jsou dočasná pracovní neschopnost k výkonu dosavadního zaměstnání pro nemoc nebo úraz, karanténa nařízená podle předpisů o boji proti přenosným nemocem, ošetřování člena rodiny nebo péče o zdravé dítě mladší 10 let ve vymezených případech, těhotenství a mateřství, ztráta zaměstnání v důsledku nezaměstnanosti (Kahoun et al., 2013). Od 1. února 2018 je nově poskytováno zabezpečení pro případ péče otce o dítě po jeho narození a od 1. června 2018 v případě poskytování dlouhodobé péče v domácím prostředí.

Sociální pojištění je výrazem sociální odpovědnosti člověka k sobě a své rodině (Krebs et al., 2010). Důchodové pojištění tvoří spolu s nemocenským pojištěním a příspěvkem na státní politiku zaměstnanosti součást sociálního pojištění (Kahoun et al., 2013).

1.1.2 Sociální podpora

System státní sociální podpory řeší sociální situace, které společnost na základě určitého konsenzu uznává za hodné pozornosti, tj. takové sociální situace, kdy je účelné rodinu, především rodinu s dětmi, podpořit. Jedná se např. o narození dítěte, péči rodičů o něj v raném stádiu jeho života a jeho výchovu po celou dobu přípravy na povolání. Jednotlivé dávky jsou financovány z daní, tedy ze státního rozpočtu v rámci široké celospolečenské solidarity a jsou vypláceny prostřednictvím úřadů práce. Sociální podpora se využívá tam, kde rámec pojištění je úzký nebo z jiného důvodu nepoužitelný pro zajištění sociální stability a bezpečnosti občana (Krebs et al., 2010).

1.1.3 Sociální pomoc

V rámci systému sociální péče (pomoci) se řeší obtížné sociální situace stavu hmotné a sociální nouze, které občan není schopen řešit sám nebo s pomocí vlastní rodiny. Sociální pomoc je poskytována formou sociálních služeb především prostřednictvím nestátních neziskových organizací, obcí a krajů a formou sociálně-právní ochrany a dávek sociální pomoci, které poskytuje stát prostřednictvím pověřených obecních úřadů. Jednotlivé formy sociální pomoci jsou financovány ze státního rozpočtu a z rozpočtů obcí. Sociální pomoc je poskytována občanovi, který se dostal do situace, kdy není v jeho silách se sám zaopatřit, není sociálně pojištěn a ani nesplnil podmínky vzniku nároku na státní zaopatření. Liší se od pojištění a zaopatření individualizovanou aplikací podmíněnou chudobou, tj. sociální nouzí (Krebs et al., 2010).

1.2 Historický vývoj sociálního pojištění v České republice

Tradice sociálního pojištění na území České republiky má více než stoletou historii. První zákony zakotvující sociální pojištění vznikly na konci 19. století, za první republiky byly přijaty zákony institucionálně a věcně upravující veřejné důchodové pojištění, které důchodové pojištění rozšířily prakticky na všechny osoby v zaměstnaneckých vztazích (Kahoun et al., 2013). Dnes jsou v rámci základního důchodového pojištění zabezpečeny všechny případy dlouhodobého ohrožení následkem sociální události, při které dochází ke ztrátě výdělku a schopnosti opatřit si zdroj obživy. Situace zabezpečené dlouhodobými dávkami jsou stáří, invalidita, ovdovění a osiřené (Krebs et al., 2010).

1.2.1 V období starověku a středověku

V prvobytně pospolné společnosti se rodové společenství staralo o své přestárlé či nemocné příslušníky tím, že je ponechalo ve své pospolitosti, v užší či širší rodině (Tröster et al., 2013).

V otrokářské společnosti neměl otrok žádná práva, byl majetkem svého pána. Pokud pán chránil otroka, zraněnému či nemocnému otrokovi poskytoval pomoc, chránil tím svůj majetek (Tröster et al., 2013).

Ve středověku někteří světští a církevní aristokrati poskytovali svým nemajetným oblíbencům a sloužícím ve vyšším věku poměrně slušně zabezpečené stáří se stravou

a ubytováním např. v klášterech (Cipra, 2012). Další způsob zajištění pro případ onemocnění nebo výdělečné neschopnosti vycházel z profesních skupin. Byly vytvářeny svépomocné podpůrné spolky nejprve mezi horníky, nazývané hornická bratrstva (Kahoun et al., 2013). Jejich úkolem bylo pomáhat práce neschopným a starým členům a podporovat i pozůstalé členy rodin. Bratrstva zakládala podpůrné pokladny, které byly obvykle spravovány radou starších horníků potvrzovanou těžaři. Do těchto pokladen přispívali především horníci, kterým se finanční příspěvky strhávaly z mezd, ale také těžaři. V 15. století byly obdobné podpůrné spolky postupně zřizovány i pro některé řemeslnické cechy a tovaryšská bratrstva (Tröster et al., 2013).

1.2.2 Období 18. a 19. století

V období feudalismu společnost do postavení práceneschopných nijak nezasahovala, pokud nebyla nucena řešit mimořádné situace spojené s koncentrací chudiny a případně jejími sociálními bouřemi. Pokrok a vývoj v oblasti sociálního pojištění nastal teprve tehdy, když společnost dosáhla určitého stupně ekonomického vývoje v souvislosti s průmyslovou revolucí, tedy od konce 18. století. Tehdy se také objevila potřeba organizovaně a hromadně zabezpečovat početné vrstvy obyvatelstva při nemoci, invaliditě, stáří a jiných sociálních událostech, které ohrožují zdraví nebo zbavují možnosti výdělku (ČSSZ, 2004). V 2. polovině 18. století za vlády Marie Terezie došlo v rakouské monarchii k rozsáhlé reformě státní správy a k nástupu profesionálů do vysokých úřadů. Byly vydány dva penzijní normály, které zajišťovaly vdovám a sirotkům po zaměstnancích nárok na státní podporu a státním úředníkům po deseti letech uspokojivé služby právo na penzi (Kahoun et al., 2013).

V roce 1883 bylo v Německu uzákoněno povinné nemocenské pojištění, v roce 1884 úrazové pojištění a v roce 1889 starobní a invalidní pojištění. Byly tak položeny základy tzv. Bismarckova modelu sociálního pojištění. Povinné sociální pojištění bylo poté zavedeno i v rakouské části Rakouska-Uherska, tj. i pro české země. Tyto zákony bývají označovány jako Taafeho reforma, v jejímž rámci byly v roce 1888 přijaty zákony o úrazovém a nemocenské pojištění dělníků (Kahoun et al., 2013). Bismarckův systém byl fondový, financovaný stejně vysokými příspěvky zaměstnanců a zaměstnavatelů a na každý důchod přispíval paušální částkou také stát. Důchod byl vyplácen až od věku 70 let, takže jej pobíral jen velmi omezený počet pojištěnců. Systém pojištění byl určen

jen pro dělníky s trvalým zaměstnáním, proto byl nedostupný pro nejchudší část mužské populace a pro většinu žen (Cipra, 2012).

1.2.3 Období 20. století

Po skončení první světové války v době vzniku Československé republiky nebylo možné ihned vytvořit vlastní zákonodárství, proto byly převzaty zákony Rakouska – Uherska, včetně předpisů ze sociální oblasti. Teprve v následujících letech byly postupně přijímány vlastní nové předpisy. Nejvýznamnější byl zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří (Kahoun et al., 2013). Tento zákon byl formulován jako základní, podle něhož byli pojištěni všichni zaměstnanci, jestliže nebyli tímto zákonem z pojištění výslovně vyloučeni. Přitom vyloučení z něj byli zejména státní zaměstnanci a soukromí úředníci, jejichž zabezpečení bylo upraveno výhodněji. Podle výše výdělku byli pojištěnci rozděleni do čtyř tříd, zejména pro vyměřování pojistného a do určité míry i pro výměru důchodů. Polovinu pojistného hradil zaměstnavatel, polovinu zaměstnanec (Tröster et al., 2013). Nárok na starobní důchod vznikal v 65 letech věku pro muže i pro ženy a po uplynutí určité doby pojištění, která byla stanovena na 150 příspěvkových týdnů (ČSSZ, 2004).

Po druhé světové válce bylo zákonodárství první Československé republiky v sociální oblasti v zásadě převzato. Sociální situace byla velmi komplikovaná zejména tím, že pojistné fondy byly buď zabaveny okupanty, nebo znehodnoceny inflací v důsledku válečných událostí (Kahoun et al., 2013). Koncepce národního pojištění připravovaná v letech 1945 až 1948 vyústila v zákon č. 99/1948 Sb. o národním pojištění, který zrušil všechny předchozí zákony z této oblasti (ČSSZ, 2004). Zákon byl na svou dobu velmi moderní a pokrokový, vycházel z modelu národního pojištění sira Williama Beveridge, který byl publikován v Anglii v roce 1942. Zákon umožnil vytvoření nové jednotné soustavy národního pojištění, zvýšil všechny dávky, do značné míry zrovnoprávnil nároky dělníků a ostatních zaměstnanců a poprvé rozšířil důchodové zabezpečení i na samostatně hospodařící občany (Tröster et al., 2013).

Po roce 1948 byl postupně opuštěn pojišťovací princip a byly přijímány nové předpisy, které vycházely ze sovětských zkušeností. Došlo k převzetí péče o občany státem jako výraz ideologie redistributivního pojetí socialismu (Kahoun et al., 2013). V roce 1950 došlo ke znárodnění zdravotnictví. V rámci první reformy sociálního zabezpečení byl přijat zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, a zákon

č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení. Tyto předpisy zvýšily počet důchodově zabezpečených osob i výši a počet poskytovaných dávek, což vedlo k výraznému růstu nákladů na všechna odvětví sociálního zabezpečení (Tröster et al., 2013). Po oddělení nemocenského a důchodového pojištění byl pro provádění důchodového zabezpečení ustaven Státní úřad důchodového zabezpečení a v roce 1957 se orgánem sociálního zabezpečení stal Státní úřad sociálního zabezpečení (ČSSZ, 2004).

Druhá reforma sociálního zabezpečení byla uskutečněna v roce 1964, kdy byly přijaty zákony č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, a zákon č. 103/1964 Sb., o sociálním zabezpečení rolníků. V důsledku slabé efektivnosti hospodářství a nepříznivého ekonomického vývoje došlo ke zhoršení úrovně důchodového zabezpečení (Tröster et al., 2013). V roce 1968 vzniklo na základě zákona č. 53/1968 Sb., o změnách v organizaci a působnosti některých ústředních orgánů Ministerstvo práce a sociálních věcí. O dávkách důchodového zabezpečení začala místo státního úřadu sociálního zabezpečení rozhodovat jeho původně vnitřní organizační složka – Správa důchodů v Praze. Z ní v roce 1969 vznikl Úřad důchodového zabezpečení v Praze (ČSSZ, 2004).

1.2.4 Období po roce 1989

Po revoluci a změně politického systému v listopadu 1989 bylo nutné přistoupit k zásadní reformě systému sociálního zabezpečení. K prvním opatřením patřilo zrušení osobních důchodů a odstranění diskriminace osob samostatně výdělečně činných, převedení nemocenského pojištění ze správy odborů a jeho organizační sjednocení s důchodovým pojištěním v rámci České správy sociálního zabezpečení, zavedení pravidelné indexace důchodů a zavedení sociálního pojištění jako zvláštní platby mimo daňový systém (Kahoun et al., 2013). Významnou změnu představovalo přijetí zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, neboť řadou progresivních prvků vyzdvihl náš průběžný penzijní systém na srovnatelnou úroveň s podobnými systémy ve vyspělých zemích (Cipra, 2012). Na konci 20. století a počátku 21. století bylo novelizováno několik právních předpisů a začala příprava na reformu důchodového systému (Tröster et al., 2013).

1.2.5 Současná právní úprava důchodového systému

Důchodový systém ČR je založen na povinném základním důchodovém pojištění podle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, dále na důchodovém spoření podle

zákona č. 426/2011 Sb., od roku 2013 a na doplňkovém penzijním spoření podle zákona č. 427/2011 Sb., které nahradilo penzijní připojištění se státním příspěvkem podle zákona č. 42/1994 Sb. Součástí dobrovolných doplňkových systémů jsou i produkty komerčních pojišťoven – zejména životní pojištění. V členských státech EU poměrně obvyklé zaměstnavatelské penzijní systémy nejsou v České republice zastoupeny. Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1996, nicméně od té doby byla přijata řada legislativních změn – většina z nich směřuje k úpravě parametrů tak, aby byla zabezpečena finanční udržitelnost důchodového systému při zachování adekvátní úrovně dávek (MPSV, 2017). Tento zákon upravuje důchodové pojištění pro případ stáří, invalidity a úmrtí živitele, podmínky účasti na pojištění, nároku na jednotlivé druhy důchodů, podmínky pro stanovení výše důchodů a další otázky související s prováděním výplaty dávek. Důchodové pojištění je dále upraveno zákonem č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, který upravuje okruh poplatníků důchodového pojištění, výši pojistného, způsob odvodu a další otázky související s touto problematikou. Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení upravuje působnost České správy sociálního zabezpečení, okresních správ sociálního zabezpečení a orgánů státní správy v sociálním zabezpečení a k výběru příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, úkoly občanů a zaměstnavatelů při provádění sociálního zabezpečení a řízení ve věcech důchodového pojištění a důchodového zabezpečení, včetně řízení ve věcech pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, stanoví povinnosti pojištěnců, zaměstnavatelů a příjemců důchodů.

1.3 Pilíře důchodového systému

Česká republika je standardní evropskou zemí, která obyvatelům země nabízí celou nástrojů sociálního státu financovanou vysokými daněmi. Z veřejných rozpočtů jsou hrazeny dva velké sociální programy – zdravotní péče a penzijní systém (Vostatek, 2012). Ve většině zemí západní Evropy v současné době probíhá důchodová reforma, jejímž cílem je poskytnout adekvátní sociální ochranu občanů ve stáří a stimulace nebo alespoň nebránění ekonomickému růstu. Všechny používané systémy důchodového zabezpečení v EU i ostatních ekonomicky rozvinutých zemích představují určitou variantu tzv. tří pilířového systému. Přístup každé země je však unikátní s ohledem

na tradice a ekonomické možnosti (Brdek et al., 2002). Hlavními důvody jsou demografické změny, zejména pokles fertility a mortality. Zaměření reformy je ovlivněno také reakcí na nadměrnou roli státu, důrazem na vyšší míru odpovědnosti, ale i snahou snížit náklady systému (Krebs et al., 2010). Současný penzijní systém v České republice tvoří první a třetí pilíř.

1.3.1 První pilíř – důchodové pojištění

Prvním pilířem se rozumí státem garantovaná penze. První pilíř je založený na mezigenerační solidaritě a je průběžně financovaný. Podstatou průběžného financování je, že příspěvky ekonomicky aktivních pojištěnců a jejich zaměstnavatelů vybrané v běžném roce jsou ten samý rok vyplaceny občanům pobírajícím důchodové dávky (Krebs et al., 2010). Jedná se o základní všeobecný důchodový systém koncipovaný jako povinný a univerzální. Zahrnuje veškeré obyvatelstvo na území státu (Gregorová, 1998). Hlavním úkolem prvního pilíře je redukovat chudobu seniorů. V České republice splývá první pilíř se sociálním důchodovým pojištěním (Cipra, 2012).

1.3.2 Druhý pilíř – důchodové spoření

Důchodové systémy druhého pilíře jsou založeny na principu kolektivního pojištění, jsou většinou dobrovolné a nedosahují univerzálního rozsahu základního systému (Gregorová, 1998). Jde o systémy spjaté se zaměstnáním nebo výkonem profese a bývají fondově financované (Cipra, 2012). Příspěvky zaměstnanců a zaměstnavatelů vytváří nestátní fond, jehož prostředky jsou kolektivně investovány a následně použity k financování penzí (Gregorová, 1998). Možnost sjednání druhého pilíře přinesla velká důchodová reforma přijetím zákona č. 426/2011 Sb., o důchodovém spoření. Dobrovolné spoření spočívalo v částečném dobrovolném vyvázání se z povinného průběžného důchodového systému přesměrováním 3 % z vyměřovacího základu do důchodového spoření za podmínky, že účastník přidá další dvě procenta ze svého. Do důchodového spoření mohli poprvé účastníci vstupovat od ledna 2013. Počet účastníků ve druhém pilíři nepřekročil 90 000, proto byl systém zákonem 163/2013 Sb. uzavřen a od 1. července 2015 již nikdo další vstoupit nemohl. Nakonec byl zákon o důchodovém spoření zrušen zákonem č. 376/2015 Sb. s účinností 1. ledna 2016 (Vopátek, 2016).

1.3.3 Třetí pilíř – doplňkové penzijní spoření se státním příspěvkem

Třetím pilířem důchodových systémů jsou individuální úspory občanů na stáří, které slouží jako doplněk k oběma předchozím pilířům. Účast ve třetím pilíři je dobrovolná a je obvykle zajišťována v podobě osobního penzijního plánu uzavřením smlouvy s životní pojišťovnou nebo penzijním fondem (Cipra, 2012). Systém třetího pilíře je tedy fondově financovaný, stát může spoření podpořit formou státního příspěvku a daňových úlev (Krebs et al., 2010). Individuální důchodové spoření využívají zejména lidé, kteří nejsou účastni povinných důchodových systémů z titulu zaměstnání nebo samostatné výdělečné činnosti, osoby s vyššími příjmy, které nemohou v plné výši nahradit dávky z důchodových systémů, i osoby samostatně výdělečně činné, protože jim umožňuje dosáhnout vyšších příjmů po vzniku sociální události (Gregorová, 1998). Penzijní připojištění (nebo spíše spoření) v České republice vzniklo v roce 1994 vydáním zákona č. 42/1994 Sb., jako státem regulovaný spořicí produkt dlouhodobého a relativně bezpečného ukládání a zhodnocování peněžních prostředků. Novou smlouvu penzijního připojištění bylo možné uzavřít nejpozději 30. 11. 2012. Penzijní připojištění se státním příspěvkem nadále existuje jako součást třetího pilíře v podobě transformovaných fondů, jen již do něj nelze vstupovat. Účastníkům převedeným do transformovaného fondu je i nadále zachována garance nezáporného výnosu a výsluhová penze. Zákon č. 427/2011 Sb. o doplňkovém penzijním spoření rozšířil třetí pilíř o další možnost spoření na penzi, a to o doplňkové penzijní spoření v účastnických fondech. Ty nabízí penzijní společnosti a představují možnost spoření na důchod ve třetím pilíři s potenciálem vyššího zhodnocení oproti penzijnímu připojištění (transformované fondy), neboť pro ně platí volnější pravidla investování. Účastníci si mohou volit strategie spoření, což jim může přinést vyšší výnos, ovšem ponесou i investiční riziko. To účastníci transformovaných fondů nenesou, mají garanci nezáporného výnosu (Finance.cz, 2017).

2 Důchodové pojištění

Povinné důchodové pojištění upravuje zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Důchod ze základního důchodového pojištění pobírá více než 99 % obyvatel ve věku vyšším než je věková hranice pro nárok na starobní důchod (MPSV, 2017). Garantem řádného chodu systému důchodového pojištění, včetně zajištění jeho průběžného financování, je stát. Správu systému důchodového pojištění provádí stát prostřednictvím státních institucí, kterými jsou Česká správa sociálního zabezpečení, Ministerstvo obrany, Ministerstvo vnitra a Ministerstvo spravedlnosti.

Pojistné na sociální zabezpečení je po daních druhou nejvyšší položkou v příjmech státního rozpočtu. Největší objem prostředků v rámci běžných výdajů je vynakládán na sociální dávky. Z tabulky č. 1 je patrné, že výdaje na důchody tvoří převážnou část výdajů na sociální dávky a stále stoupají. Podle předběžných údajů Ministerstva financí ČR (2018) byl důchodový systém za rok 2017 v přebytku, a to poprvé od roku 2008. Tuto bilanci ovlivnily příjmy z důchodového pojištění vycházející z rostoucích příjmů obyvatelstva a vyšší zaměstnanosti.

Tabulka 1 Příjmy a výdaje státního rozpočtu (v mld. Kč)

	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Příjmy celkem	586,21	866,49	1 000,38	1 234,52	1 281,62	1 273,64
v tom:						
Pojistné na SZ – z toho:	222,18	311,29	355,84	404,77	428,47	466,10
- důchody	170,46	256,36	316,30	361,44	383,13	414,44

Výdaje celkem	632,27	922,85	1 156,79	1 297,32	1 219,84	1 279,80
v tom:						
Sociální dávky – z toho:	256,06	326,38	430,95	506,40	513,10	530,00
- důchody	186,85	247,40	346,21	395,22	398,97	414,37

Zdroj: Ministerstvo financí ČR, vlastní zpracování

2.1 Základní principy důchodového pojištění

Jednou z nejdůležitějších zásad důchodového pojištění je princip všeobecnosti z hlediska okruhu subjektů, na něž se systém vztahuje, a z hlediska sociálních událostí, při nichž systém působí (Gregorová, 1998). Ve 20. letech dvacátého století byly přijaty předpisy, které důchodové pojištění rozšířily téměř na všechny osoby

v zaměstnaneckých vztazích a od roku 1948 také na osoby samostatně výdělečně činné. To znamená účast prakticky všech ekonomicky aktivních osob na důchodovém pojištění (Tröster et al., 2013).

Mezi další zásady důchodového pojištění patří princip jednotné úpravy. Pro jednotlivé skupiny pojištěnců platí, tedy stejné zásady pro nároky na důchody a jejich výpočet (Kahoun et al., 2013).

Charakteristickým rysem našeho důchodového pojištění je povinná účast na důchodovém pojištění při splnění zákonem stanovených. To znamená, že se občan například nemůže vyvázat z důchodového pojištění a přestat platit pojistné, a to i kdyby měl dostatečné příjmy k zajištění svého stáří. Ve stanovených případech se však může přihlásit k dobrovolné účasti na systému (Kahoun et al., 2013).

Dalším základním principem důchodového pojištění je obligatornost dávek. Při splnění stanovených podmínek vzniká občanovi právní nárok na důchod z důchodového pojištění (Tröster et al., 2013).

Na princip nárokovosti dávek navazuje zajištění soudní ochrany. V rámci správního soudnictví se uplatňuje soudní přezkum rozhodnutí ČSSZ a ostatních plátců důchodů. V prvním stupni je příslušný krajský soud (Tröster et al., 2013).

Důchody z důchodového pojištění jsou garantovány státem, neboť výdaje na důchodové pojištění jsou součástí výdajů státního rozpočtu, přičemž pojistné na důchodové pojištění se vede na samostatném účtu státního rozpočtu. Důchodové pojištění provádí státní orgány (Kahoun et al., 2013).

Princip zásluhovosti znamená, že poskytování dávek je vázáno na splnění stanovených podmínek v minulosti, které občan zná předem a jejichž plnění je v jeho dispozici (Gregorová, 1998). Na důchodové pojištění se platí pojistné, které se určuje z vyměřovacího základu, ten poté slouží ke stanovení základu pro výpočet důchodu. Při výpočtu se však uplatňuje určitý způsob redukce, princip zásluhovosti je tedy uplatňován v omezené míře (Kahoun et al., 2013).

Solidarita v důchodovém pojištění se vztahuje ke způsobu tvorby prostředků nutných pro realizaci dávek poskytovaných z důchodového systému i ke způsobu jejich vydávání. Zdroje důchodového systému jsou tvořeny z plateb vázaných k ekonomicky

aktivnímu obyvatelstvu, avšak využívány jsou pro zajištění těch občanů, kteří je v konkrétním okamžiku nevytvořili (Gregorová, 1998). Solidarita pojištěnců s vyššími příjmy s pojištěnci s nižšími příjmy se projevuje především ve způsobu stanovení výše důchodu, neboť od určité výše se základ pro výpočet důchodu redukuje, nezohledňuje se plně (Tröster et al., 2013).

System důchodového pojištění je také charakteristický širokým okruhem náhradních dob pojištění, tj. dob, za které pojištěnec neplatí pojistné na důchodové pojištění, ale přesto se mu tyto doby započítávají pro účely důchodového pojištění (Kahoun et al., 2013).

Významným principem současného důchodového pojištění je dynamičnost. S přihlédnutím k ekonomickému vývoji se aktualizují hodnoty příjmů pojištěnců při výpočtu důchodů prostřednictvím koeficientu nárůstu vyměřovacího základu tím, že nejsou stanoveny omezující hranice výše důchodu stanovením pravidel pro zvyšování hranic redukce a pravidel pro zvyšování vyplácených důchodů (Tröster et al., 2013).

Princip ochrany nabytých práv se projevuje především v přechodných ustanoveních právních předpisů a znamená zachování těch nároků na dávky, které již byly získány podle předchozích předpisů, a to i když ještě nebyly přiznány (Tröster et al., 2013).

2.2 Solidarita a ekvivalence v důchodovém systému

Cílem všech důchodových systémů je předejít chudobě a zajistit přiměřenou životní úroveň lidem, kteří pro své stáří, ztrátu živitele nebo postižení invaliditou ztratili schopnost ekonomicky zabezpečit uspokojení svých životních potřeb. Dosažení prvního cíle je spojeno s principem solidarity, zajištění přiměřené životní úrovně je vázáno na uplatnění zásluhovosti.

Zásada ekvivalence v důchodovém zabezpečení znamená, že se pojistné a starobní důchod vypočítává ze stejného základu. Zásada sociální solidarity je uplatněna v podobě existence náhradních dob pojištění (např. studium, doba péče o děti nebo jinou závislou osobu), kdy pojištěnec vykonává státem uznanou činnost, která se započítává do doby pojištění a tím do výše starobního důchodu (Bočarovová, 2015).

Míra zastoupení solidarity a ekvivalence má vysoký význam nejen pro důchodové pojištění, ale pro sociální politiku jako takovou. V sociální rovině jsou tyto principy úzce spjaty se sociální spravedlností, nejsou v konfliktu, ale doplňují se. Ve strategii záchranné sociální sítě jde o jejich optimální vyvážení, míru příjmové redistribuce a podíl státem organizovaných sociálních systémů na celkovém zajištění v jednotlivých sociálních situacích (Krebs et al., 2010).

2.2.1 Solidarita

Akademický slovník cizích slov pojem solidarita vysvětluje jako „*porozumění pro jednotlivce n. celek, vědomí příslušnosti k jistému celku, soudržnost, pospolitost a vzájemná podpora, solidárnost*“ (Petráčková, Kraus, 1998, s. 700).

Solidarita v sociálním systému představuje vzájemné porozumění a pomoc, ale také odpovědnost za sebe i za druhé. Je považována za významnou hybnou sílu materiálního i mravního a duchovního vývoje lidstva a za předpoklad pokroku. Je výrazem toho, že člověk je závislý na soužití ve společnosti, kterou sám utváří a která mu poskytuje určitý prospěch. Je založena na svobodné vůli lidí a jejich ochotě podřídit se zájmům širšího společenství. Solidarita je hodnota, která může pomoci zajistit důstojné životní podmínky všem občanům, přispět k prevenci sociálního napětí a konfliktů a podpořit sociální soudržnost společnosti (Krebs et al., 2010). Solidarita má různé formy, způsoby realizace, míru, projevy a důsledky. Může být přirozená, spravedlivá a produktivní tím, že se dělíme o náklady. Může být i nepřirozená, kontraproduktivní tím, že poškozujeme jedny a favorizujeme druhé (Tomeš, 2010). Solidaritu můžeme dělit z hlediska vertikálního na mezinárodní, celostátní, místní či regionální, solidaritu jednotlivců, domácností a rodin. Z horizontálního hlediska se nejčastěji hovoří o solidaritě mezigenerační, o solidaritě zdravých s nemocnými, zaměstnaných s nezaměstnanými, bezdětných občanů s rodinami s dětmi apod. (Krebs et al., 2010). V důchodovém systému ČR existuje řada různých forem solidarity, např. solidarita zaměstnanců s OSVČ, solidarita zdravých s nemocnými, solidarita v podobě náhradních dob pojištění, solidarita z hlediska střední délky života, solidarita vysokopříjmových osob s nízkopříjmovými (Vohlídalová, Cidlinská, 2013).

Dobrovolná solidarita je většinou lidí považována za morálně hodnotnou, protože je přirozené, že se člověk vzdá některých svých profitů ve prospěch jiného, ať jsou motivem pokrevní vazby, náklonnost, milosrdenství, soucit či prostý fakt, že okolí od

něj takový čin očekává. Dobrovolná solidarita je základem dobročinných a charitativních aktivit a její význam pro sociální systémy spočívá v tom, že nevytváří tak silný tlak na redistribuce (Krebs et al., 2009). V současné době však nelze jen s její pomocí fungování sociálního systému zajistit. Nedobrovolná solidarita vynucená státem, realizovaná platbami daní a pojistného v rámci systému povinného veřejného pojištění, spojená s relativně vysokou mírou přerozdělování se významně podílí na rozvoji sociálních systémů (Krebs et al., 2010).

Počátky solidarity měly podobu vzájemnosti, která byla dána společnou příslušností k rodinným, příbuzenským, sousedským, gildovním, cechovním, církevním a podobným skupinám (Tomeš, 2010). V první polovině 19. století docházelo v důsledku industrializace k rozkladu primární solidarity, aniž by na jejím místě vyrostly nové mechanismy sociálního pojištění. Výsledkem byly masy vykořeněných existencí, výrazný nárůst anomie a prudké výbuchy sociálního napětí (Keller, 2009). Na základě těchto událostí byly dělnické podpůrné spolky podřízeny státnímu dohledu a postupně přeměněny na instituce poskytující dělníkům pomoc v případě pracovní neschopnosti (Tomeš, 2010). Zakladatelem moderní koncepce solidarity byl Auguste Comte (1798–1857), který označil přerozdělování jako přirozený proces v různých lidských činnostech vytvářející solidaritu. Na něj navázal Emile Durkheim (1858–1917), který osvětlil roli solidarity v sociálních soustavách a kolektivismus označil za východisko lidského přežití (Tomeš, 2010). Sekundární, uměle budovaná solidarita zajišťovaná státem nedodávala dělníkům a zaměstnancům jen materiální bezpečí, ale kompenzovala jejich podřízené a závislé postavení tím, že jim umožnila stát se občany v systému sociálních práv a zvýšit míru spotřeby a životní úroveň (Keller, 2009). V 19. století začala vznikat myšlenka odpovědnosti státu za sociální bezpečnost občanů. Sociální stát redistribucí příjmů mezi skupinami obyvatel zaručuje lidem rovné příležitosti a dostupnost vzdělání, základní zdravotní péče a výdělečné činnosti (Tomeš, 2010). Od konce 20. století však dochází ke kritice sociálního státu. Hovoří se o krizi sociálního státu v souvislosti s růstem nákladů na sociální dávky a služby, způsobeným stárnutím obyvatelstva a poklesem podílu výdělečně činných osob ve společnosti (Tomeš, 2010). Keller (2009) vidí problém sociálního státu v tom, že i když se formálně odvolává na myšlenku solidarity, sám svým fungováním solidaritu ohrožuje a rozkládá. Přerozdělování finančních prostředků, systémy sociálního zabezpečení, povinné pojištění apod. nahrazují pokles meziosobní

a meziskupinové solidarity i slábnoucí sociální vazby, ale nevytváří žádnou novou solidaritu. K rozvoji alternativní formy solidarity by lidé potřebovali mít dostatek volného času, o který je připravuje nutnost vydělávat pro zajištění své tržní existence. Čím mají lidé méně času, tím jsou závislejší na státních formách zajištění. Pokles výdělečné práce by jim umožnil vzájemnou výpomoc v rámci komunity při péči o děti a staré rodiče a řadu neformálních aktivit, které sice nejsou zdrojem příjmů, ale zvyšují kvalitu života (Keller, 2009).

V dnešní době se z mnoha rodin vytratilo přirozené soužití několika generací, a proto se z naší společnosti začíná vytrácet i mezigenerační solidarita. Člověk, celý život odkázaný na pracovní činnost jako na hlavní zdroj obživy, tento zdroj ztrácí pro pracovní neschopnost způsobenou stářím. Stáří se stává sociální událostí, jejímž důsledkem jsou ztráta příjmů i zvýšené potřeby zdravotních a sociálních služeb. Nedostatek materiálních, kulturních a sociálních prostředků vylučuje staré lidi z účasti na společenském životě, dochází k sociální exkluzi. Dřív se o takového člena postarala rodina, v současnosti se jeho zabezpečení stává společenským problémem a se stárnutím společnosti tento problém nabývá na významu. Nastupuje nedobrovolná solidarita realizovaná státními institucemi, financovaná z daní a veřejného pojištění.

Jednou z příčin narušení stability rodiny je paradoxně snaha státu o ekonomické a sociální zabezpečení občanů, čímž snižuje rizika, která byla dříve spojena s opuštěním rodiny (Keller, 2009). Podle studie preferencí sociálních výdajů ve 22 zemích mají mladí lidé zájem o udržení institucionalizovaného sociálního pojištění, protože očekávají, že se také stanou starými a budou potřebovat zdravotní péči i důchodové zabezpečení (Sørensen, 2013). Pro průběžné financování důchodových systémů, kde pracující generace zajišťuje důchody těm starším, by bylo třeba zachovat alespoň prostou reprodukci obyvatelstva, tzn. dosáhnout hranice úhrnné plodnosti 2,1 dítěte na jednu ženu. Roste však počet lidí, kteří si děti nepožizují. Jejich životní úroveň je vyšší než domácností s dětmi, mohou si odkládat více peněz do kapitálových penzijních systémů, ale v budoucnu se o financování jejich důchodů postarají děti druhých. To ohrožuje solidaritu mezi rodinami s dětmi a bezdětnými páry (Keller, 2009).

2.2.2 *Ekvivalence*

Akademický slovník cizích slov pojem ekvivalence vysvětluje jako „*stejná platnost, rovnocennost*“ (Petráčková, Kraus, 1998, s. 189). V oblasti sociálních systémů bývá interpretován jako zásluhovost či výkonnost (Krebs et al., 2010).

Princip ekvivalence v systému důchodového pojištění vyjadřuje závislost vyplacené důchodové dávky na pojistném, které bylo zapláceno v produktivní části života. Čím více člověk do systému přispěl, tím větší penze by mu měla náležet po odchodu do důchodu. Význam principu ekvivalence spočívá v prosazování soběstačnosti, která v našem současném vysoce solidárním systému důchodového pojištění chybí.

V současné době můžeme ve většině vyspělých států pozorovat trend spočívající v posilování principu ekvivalence. Tento vývoj souvisí se stále větším rozmachem individualismu kladoucím důraz na schopnosti jedince, jeho výkonnost, intelekt a osobní odpovědnost. Princip ekvivalence ideologii individualismu vyhovuje, protože motivuje k práci, k sociální nezávislosti lidí na státu a k jejich soběstačnosti. Svými důsledky vede k menším nárokům na rozsah sociálních redistribucí, čímž šetří veřejné zdroje, umožňuje nižší daňovou zátěž, větší míru investování a vyšší růst HDP (Krebs et al., 2009).

Podpora přerozdělování příjmů závisí na tom, zda jsou příjemci považováni za potřebné, nebo ne. Státem vyplácené starobní důchody mají širokou podporu ve všech věkových skupinách, protože většina důchodců během svého aktivního života odváděla příspěvky na sociální zabezpečení (Sørensen, 2013). Výzkumy potvrzují, že solidarita v podobě univerzálních programů využitelných všemi má ve veřejnosti větší podporu než transfery obyvatelstvu z jiné socioekonomické skupiny (Keller, 2009; Rivera-Rozo et al., 2017).

Současný systém důchodového pojištění je monolitní, nadmíru solidární a kromě doplňkových systémů nabízí pojištěncům omezenou možnost zásluhovosti, proto by např. dle Krebse et al. (2009) měla připravovaná reforma posílit požadavek ekvivalence a nastavením jeho parametrů by mělo dojít k omezení solidarity a k posílení ekvivalence. Vyšší uplatnění zásluhovosti vítají jedinci, kteří jsou schopni zajistit si svou existenci vlastním přičiněním. Obvykle se jedná o lidi s vysokou kvalifikací a vyššími příjmy. Na druhé straně je třeba vzít v úvahu fakt, že ne všichni občané jsou

v otázce zabezpečení vlastní existence soběstační, proto jsou odkázáni na pomoc druhých lidí, na jejich toleranci, soucítění a solidaritu (Krebs et al., 2009). Intenzivnější vazba mezi důchodem a příjmy z placeného zaměstnání má negativní dopad na výši důchodu žen, které mají jiné pracovní dráhy než muži. Mnohem častěji svou výdělečnou činnost přerušují kvůli péči o děti nebo nemohoucí rodiče, a proto mnohdy přijímají méně kvalifikovanou, špatně placenou práci, která jim ovšem umožní kombinovat práci s péčí. Situaci komplikuje i velká míra diskriminace žen na českém trhu práce projevující se genderovým rozdílem v příjmech, podílem žen na vedoucích pozicích a mírou nezaměstnanosti (Vohlídalová, Cidlinská, 2013).

2.3 Zabezpečované životní situace

V rámci základního důchodového pojištění jsou zabezpečeny tři sociální události, a to stáří, invalidita a ztráta živitele. Jedná se o případy dlouhodobé, představující sociální rizika, kterým je zapotřebí čelit prostředky sociálního zabezpečení (Gregorová, 1998). Systém dávek důchodového pojištění zahrnuje obligatorní dávky odvozené z příjmu z výdělečné činnosti, jejich příjemci je mohou vlastním přičiněním ovlivnit. Z důchodového pojištění se poskytuje starobní důchod, invalidní důchod, vdovský důchod, vdovecký důchod a sirotčí důchod (Krebs et al., 2010).

3 Starobní důchod

Starobní důchod je základní dávkou důchodového pojištění, největší počet důchodců tvoří právě poživatelé starobního důchodu. Nárok na starobní důchod je vázán především na dosažení stanoveného věku, protože účelem této dávky je nahradit ztrátu nebo omezení pracovního příjmu, způsobené věkem jako sociální událostí (Cipra, 2012). Podle podmínek vzniku nároku se rozlišuje tzv. obecný nebo řádný starobní důchod podle § 29 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále ZDP) a předčasný starobní důchod podle § 31 ZDP.

3.1 Podmínky nároku na starobní důchod

Pojištěnec má nárok na starobní důchod, jestliže získal potřebnou dobu pojištění, dosáhl stanoveného věku, popřípadě splňuje další podmínky stanovené ZDP (Zákon č. 155/1995 Sb.). Pro zjištění potřebné doby pojištění je rozhodující rok dosažení důchodového věku. Pojištěnci, který ke dni dosažení důchodového věku nezískal potřebnou dobu pojištění, nemůže být starobní důchod k tomuto dni přiznán. K přiznání důchodu může případně dojít až následně od pozdějšího data, ke kterému již potřebnou dobu pojištění získal. Potřebná doba pojištění se postupně prodlužuje v závislosti na důchodovém věku pojištěnce (tab. 2).

Tabulka 2 Potřebné doby pojištění

Dosažení důchodového věku:	Potřebná doba pojištění je:
Před rokem 2010	25 let
v roce 2010	26 let
v roce 2011	27 let
v roce 2012	28 let
v roce 2013	29 let
v roce 2014	30 let
v roce 2015	31 let
v roce 2016	32 let
v roce 2017	33 let
v roce 2018	34 let
po roce 2018	35 let

Zdroj: Vlastní zpracování

Každý občan má právo jednou za kalendářní rok požádat Českou správu sociálního zabezpečení o výpis dob pojištění z evidence ČSSZ. Informativní list obsahuje přehled dob důchodového pojištění, případně evidovaných náhradních dob a za dobu od roku

1986 obsahuje i přehled vyměřovacích základů a vyloučených dob, včetně celkového součtu evidované doby a součtu náhradních dob. Lidem předdůchodového věku rozesílá ČSSZ přehledy důchodového konta automaticky, aniž by museli žádat. V roce 2017 obdrželi tyto informace důležité pro budoucí důchod muži narození v roce 1956 a ženy narozené v roce 1959 (ČSSZ, 2018a).

Vymezení důchodového věku je poměrně komplikované, protože je dle ZDP diferencován podle pohlaví, u žen podle počtu vychovaných dětí a podle věkových kategorií v závislosti na ročníku narození. Hranice věku odchodu do starobního důchodu byla několika zákony změněna v reakci na prodlužující se věk dožití, který posouvá i horní hranici ekonomicky aktivního věku. Důchodový věk u mužů narozených před rokem 1936 činí 60 let, u žen:

- 53 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí.
- 54 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti.
- 55 let, pokud vychovaly dvě děti.
- 56 let, pokud vychovaly jedno dítě nebo.
- 57 let (zákon č. 155/1995 Sb.).

Podle současné úpravy ZDP se bude důchodový věk u pojištěnců narozených v období let 1936 až 1971 postupně zvyšovat v závislosti na roku narození a pohlaví a u žen též podle počtu vychovaných dětí (tab. 3). Důchodový věk mužů a žen se bude postupně sjednocovat, aby u pojištěnců narozených v roce 1971 činil 65 let, s výjimkou žen s pěti a více vychovanými dětmi, u nichž bude důchodový věk činit 64 let a 8 měsíců. U pojištěnců narozených po roce 1971 bude důchodový věk činit 65 let (zákon č.155/1995 Sb.). Eventuální změny ve stanovení důchodového věku budou prováděny na základě Zprávy o stavu důchodového systému České republiky a o jeho předpokládaném vývoji se zřetelem na demografickou situaci ČR a na očekávaný populační a ekonomický vývoj (Jakešová, Urbánková, 2018).

Tabulka 3 Důchodový věk pojištěnců narozených v období let 1936 až 1971

Rok narození	Důchodový věk činí u					
	mužů	žen s počtem vychovaných dětí				
		0	1	2	3 a 4	5 a více
1936	60r+2m	57r	56r	55r	54r	53r
1937	60r+4m	57r	56r	55r	54r	53r
1938	60r+6m	57r	56r	55r	54r	53r
1939	60r+8m	57r+4m	56r	55r	54r	53r
1940	60r+10m	57r+8m	56r+4m	55r	54r	53r
1941	61r	58r	56r+8m	55r+4m	54r	53r
1942	61r+2m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m	53r
1943	61r+4m	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m	53r+4m
1944	61r+6m	59r	57r+8m	56r+4m	55r	53r+8m
1945	61r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m	54r
1946	61r+10m	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m
1947	62r	60r	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m
1948	62r+2m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m	55r
1949	62r+4m	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m
1950	62r+6m	61r	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m
1951	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m	56r
1952	62r+10m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m
1953	63r	62r	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m
1954	63r+2m	62r+4m	61r	59r+8m	58r+4m	57r
1955	63r+4m	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m
1956	63r+6m	63r+2m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m
1957	63r+8m	63r+8m	62r+2m	60r+8m	59r+4m	58r
1958	63r+10m	63r+10m	62r+8m	61r+2m	59r+8m	58r+4m
1959	64r	64r	63r+2m	61r+8m	60r+2m	58r+8m
1960	64r+2m	64r+2m	63r+8m	62r+2m	60r+8m	59r+2m
1961	64r+4m	64r+4m	64r+2m	62r+8m	61r+2m	59r+8m
1962	64r+6m	64r+6m	64r+6m	63r+2m	61r+8m	60r+2m
1963	64r+8m	64r+8m	64r+8m	63r+8m	62r+2m	60r+8m
1964	64r+10m	64r+10m	64r+10m	64r+2m	62r+8m	61r+2m
1965	65r	65r	65r	64r+8m	63r+2m	61r+8m
1966	65r	65r	65r	65r	63r+8m	62r+2m
1967	65r	65r	65r	65r	64r+2m	62r+8m
1968	65r	65r	65r	65r	64r+8m	63r+2m
1969	65r	65r	65r	65r	65r	63+8m
1970	65r	65r	65r	65r	65r	64r+2m
1971	65r	65r	65r	65r	65r	64r+8m

Zdroj: Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění

Pojištěnec má nárok na starobní důchod také před dosažením důchodového věku. Základní podmínkou pro získání předčasného starobního důchodu je dosažení potřebné doby pojištění a do docílení důchodového věku mu ode dne, od něhož se starobní důchod přiznává, chybí nejvýše 3 roky, pokud jeho důchodový věk je nižší než 63 let, 5 roků, pokud jeho důchodový věk činí alespoň 63 let a dosáhl věku alespoň 60 let (zákon č. 155/1995 Sb.).

Důchod před dosažením důchodového věku lze přiznat nejdříve ode dne podání žádosti o přiznání tohoto důchodu, přičemž za den vzniku se považuje den, od něhož je tento důchod přiznán. V případě přiznání předčasného starobního důchodu nevzniká nárok na řádný starobní důchod (zákon č. 155/1995 Sb.).

3.2 Stanovení výše důchodu

Po podání žádosti o starobní důchod a zjištění, že pojištěnec splnil k požadovanému datu přiznání starobního důchodu zákonné podmínky, přistoupí Česká správa sociálního zabezpečení k výpočtu jeho výše. Žadatel o důchod si sám určuje datum, ke kterému chce důchod vyměřit. Starobní důchod tvoří dvě části, tzv. výměry. Základní výměra je jednotná pro všechny důchody, procentní se stanovuje individuálně. Výši základní výměry stanovuje ZDP, zvyšována je na základě nařízení vlády. V roce 2018 činí základní výměra důchodu 2 700 Kč měsíčně (ČSSZ, 2018a). Procentní výměra závisí zejména na době pojištění, kdy za každý celý rok důchodového pojištění náleží 1,5 % z výpočtového základu po redukcí dle platných redukčních hranic; na osobních předdůchodových příjmech, které podléhaly odvodům důchodového pojištění a také na mzdovém vývoji (Vopátek, 2018). Procentní výměru dostaneme vynásobením doby pojištění, přírůstkového faktoru ve tvaru konstantní procentní sazby a výpočtového základu, což je příslušným způsobem indexovaný a redukovaný měsíční platový průměr během pracovního života (Cipra, 2012). Parametry pro výpočet vyměřené důchodové dávky se pro každý rok stanoví formou nařízení vlády. V tabulce č. 4 jsou zobrazeny tyto veličiny stanovené nařízením vlády č. 343/2017 Sb. pro výpočet důchodu v roce 2018.

Tabulka 4 Parametry pro výpočet důchodové dávky v roce 2018

Všeobecný vyměřovací základ pro rok 2016	28 250 Kč
Přepočítací koeficient pro úpravu všeobecného vyměřovacího základu za rok 2016	1,0612
Redukční hranice pro stanovení výpočtového základu:	
- první	13 191 Kč
- druhá	119 916 Kč
Výpočtový základ z osobního vyměřovacího základu se stanoví tak, že	
- do částky první redukční hranice se počítá	100 %
- z částky nad první redukční hranici do druhé redukční hranice se počítá	26 %
- k částce nad druhou redukční hranici	se nepřihlíží

Zdroj: Vopátek, 2018

Pro názornost uvádím příklad výpočtu starobního důchodu přiznaného v roce 2018 muži narozenému 15. 3. 1955. Důchodového věku 63 let a 4 měsíce dosáhne 15. 7. 2018 a k tomuto datu požádá o přiznání důchodu. Jeho doba pojištění činí 45 roků a osobní vyměřovací základ (OVZ), což je měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů pojištěnce za období let 1986 až 2017, a to 25 000 Kč. Výpočtový základ z OVZ ve výši 25 000 Kč se stanoví tak, že částka 13 191 Kč náleží v plné výši a k této částce se přičte 26 % rozdílu mezi částkou 13 191 a 25 000 Kč, tj. 26 % z částky 11 809, což je po zaokrouhlení 3 071 Kč. Výpočtový základ je tedy 16 262 Kč (13 191 + 3 071). Procentní výměra důchodu činí 67,5 % z výpočtového základu (45 x 1,5 % za každý rok pojištění), její výše bude tedy 10 977 Kč. K ní bude náležet základní výměra 2 700 Kč, starobní důchod tak bude celkem činit 13 677 Kč (ČSSZ, 2018a).

Typickým rysem současného penzijního systému České republiky je nízká chudoba starých lidí. Podle Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) je ČR v mezinárodním srovnání řazena mezi země s nejnižší mírou a rizikem chudoby ve stáří. Hlavním důvodem je konstrukce starobního důchodu, kdy jeho základní výměra je nezávislá na výdělku, přičemž jeho větší část je sice na výdělku závislá, ale s velmi vysokou redukcí u vyšších výdělků.

V důsledku uvedené konstrukce činily čisté náhradové poměry v podmínkách roku 2016 v závislosti na předchozím výdělku u osob s výdělkem na úrovni 50 % celostátní průměrné mzdy 88,3 % předchozího výdělku, zatímco u osob s výdělkem na úrovni 100 % průměru tato penze představovala 60 % předchozího výdělku a u osob s výdělkem na úrovni 150 % průměrné mzdy byl modelový náhradový poměr jen 48,7 % předchozího výdělku (OECD, 2017).

Praktická část

4 Cíl práce a hypotézy

Cílem práce je představit pohled občanů na problematiku důchodového zabezpečení a odpovědět na otázky, zda se domnívají, že o finanční zabezpečení lidí v důchodovém věku se má v plné míře postarat stát, nebo sami občané, a zda považují důchodový systém ve stávající podobě za spravedlivý.

Očekávané projevy skutečností lze vyjádřit hypotézou. Hypotéza je z teorie odvozená domněnka, podmíněně pravdivý výrok o vztahu mezi jevy nebo o existenci nějakého faktu, fenoménu či procesu (Reichel, 2009). V souvislosti s cílem bakalářské práce jsem stanovila dvě hypotézy.

Hypotéza č. 1:

Občané se domnívají, že o finanční zajištění ve stáří se má postarat výhradně stát.

Hypotéza č. 2:

Současný důchodový systém občané nepovažují za spravedlivý.

4.1 Operacionalizace pojmů

Stáří je přirozené poslední období lidského života, ve kterém dochází k omezování funkcí organismu. To se projevuje v postupném snižování schopnosti pracovat a aktivně reagovat na vnější svět (Tomeš, 2010).

Stát je zvláštní forma instituce, která slouží k zabezpečení fungování určitého společenského řádu a sociálního systému, je institucí politickou, právní i sociální (Krebs et al., 2010). Stát je definován územím, vlastním majetkem a obyvatelstvem. Rozhoduje o státní sociální politice přijímáním právních předpisů závazných pro všechny ostatní sociální subjekty, vytváří mechanismy pro jejich realizaci i kontrolu a organizuje přerozdělování jejich financování (Tomeš, 2010).

Důchodový systém má zajistit lidem dostatečné příjmy ve stáří, při ztrátě živitele a v případě invalidity (Gregorová, 1998). Základem důchodového systému ČR je povinná, státem garantovaná soustava, nad níž jsou rozvíjeny různé formy dobrovolného důchodového připojištění. Ze základního důchodového systému jsou

zabezpečeny všechny případy dlouhodobého ohrožení následkem sociální události, při níž dochází ke ztrátě obživy a schopnosti si takový zdroj opatřit, poskytováním dlouhodobé peněžité dávky odvozené především z výdělečné činnosti (Krebs et al., 2009).

Spravedlnost je měřítkem mezilidských vztahů, základní mravní a náboženskou hodnotou, základem právního řádu, státu a státní politiky. Spravedlnost v právním smyslu je souhrnem právních norem a zásad, sociální spravedlnost znamená pravidla, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány předpoklady a prostředky veřejného blahobytu mezi jednotlivé subjekty (Gregorová, 1998).

5 Metodika

5.1 *Metody výzkumu a technika sběru dat*

Pro praktickou část bakalářské práce jsem zvolila kvantitativní výzkum prostřednictvím dotazníkového šetření. Jak uvádí Surynek et al. (2001), kvantitativní výzkum slouží k měření výše a souvislostí rozsahu, výskytu a zastoupení sociálních subjektů, frekvence a intenzity jednotlivých složek sociálního a sociálně psychologického jevu. Kvantitativní výzkum využívá náhodný výběr, sběr dat pomocí dotazníků a pozorování, je založen na hypoteticko-deduktivním principu, který spočívá ve formálním vyjádření určité teorie. Dedukcí se stanoví hypotéza, určí operacionalizovaná definice, provede se pozorování, testování hypotézy a výsledek testování se vztáhne zpět k teorii (Hendl, 2016).

Ke sběru dat jsem využila metodu dotazování technikou dotazníku. Dotazník je standardizovaný výzkumný nástroj, kterým se provádí dotazníkové šetření, jeho prostřednictvím lze v krátkém časovém intervalu získat množství dat z velkého souboru výzkumných jednotek (Sedláková, 2014). Dotazník obsahoval 15 uzavřených otázek, z toho 5 identifikačních (příloha 1). Uzavřené otázky mají předem definované varianty odpovědí, používají se pro svou jednoduchost, kvalitativní stejnorodost odpovědí a snadné zpracování (Surynek et al., 2001). Dotazník byl anonymní, aby respondenti měli záruku, že zjištěné skutečnosti nebudou zneužity, ale budou sloužit pouze pro účely zpracování bakalářské práce. Doba potřebná k vyplnění dotazníku byla stanovena na 7 minut. Výzkum se uskutečnil v období od 18. února do 18. března 2018.

K vytvoření dotazníku jsem použila server Click4Survey.cz a k jeho rozeslání jsem využila emailové adresy a profily na sociální síti facebook. Stejný dotazník jsem vytvořila v textovém procesoru Microsoft Word a v době své odborné praxe na důchodovém oddělení Okresní správy sociálního zabezpečení České Budějovice jsem oslovovala jednotlivé klienty i zaměstnance s žádostí o vyplnění. Výzkumu se zúčastnilo 300 respondentů, z toho 200 vyplnilo dotazník elektronicky a 100 respondentů jeho papírovou podobu. Dvou set odpovědí na elektronický dotazník jsem dosáhla přímým oslovením a zprostředkovaným oslovením respondentů na internetu dalšími dvěma členy rodiny. Odkaz na dotazník jsme rozeslali 285 respondentům, kvótu odpovědí na stránkách vytvořeného dotazníku

Click4Survey.cz jsem omezila právě na počet 200. S dotazníkem v papírové podobě jsem oslovila 214 lidí, než se mi podařilo získat 100 úplně vyplněných dotazníků.

Před zahájením vlastního dotazníkového šetření jsem provedla předběžný výzkum na vzorku 5 lidí. Na základě výsledků z něj jsem navržený dotazník upravila. Předvýzkum je testování výzkumných nástrojů na malém vzorku respondentů. Cílem je vyzkoušet připravený výzkumný nástroj pro sběr dat a odhalit jeho nedostatky. V případě dotazníku testuje jednoznačnost a srozumitelnost kladených otázek (Sedláková, 2014).

5.2 Charakteristika výzkumného souboru

Ve výzkumech zpravidla nezkoumáme všechny jednotky, které populaci tvoří, ale pouze její část. V případě, že zkoumanými jednotkami jsou osoby, používají se pro její vymezení sociodemografické ukazatele, např. věk, pohlaví, místo bydliště a příjmová skupina. Výběrový soubor tvoří výzkumné jednotky, nositele určitých vlastností (Sedláková, 2014).

Respondenti dotazníkového šetření byli vybráni metodou stratifikovaného náhodného výběru. Výběr probíhal ve dvou krocích. V prvním byla populace rozdělena podle určitých společných vlastností do podskupin (strat), ve druhém kroku byl v každém ze strat proveden náhodný výběr (Reichel, 2009). Dotazník byl určen pro občany starší 18 let žijících v Jihočeském kraji. Bylo shromážděno a vyhodnoceno 300 odpovědí.

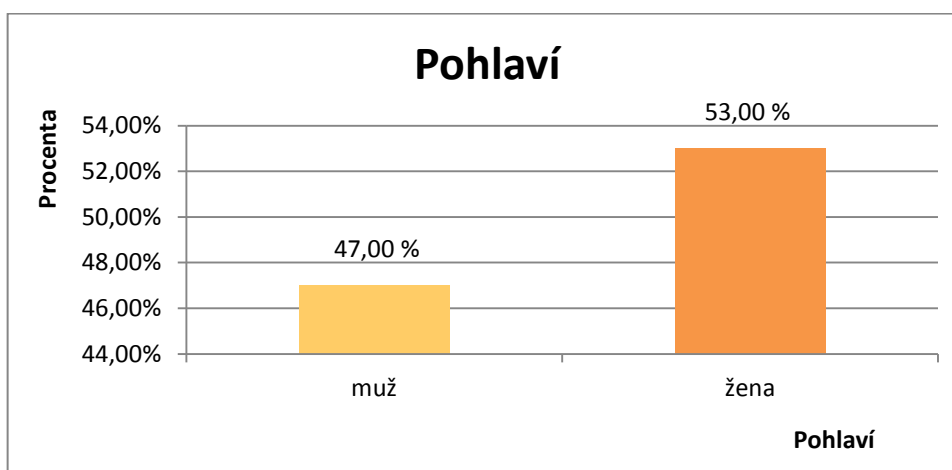
5.3 Zpracování výsledků

Před ověřováním hypotéz je třeba získané údaje uspořádat do určitých tříd tak, aby pomocí třídění a klasifikace bylo možné sebraná data využít k formulaci obecnějších poznatků v souladu s cíli výzkumného úkolu (Surynek et al., 2001).

Data z dotazníků jsem shromáždila v tabulkovém procesoru Microsoft Excel a provedla jejich kódování. Pro jednoduché porovnání parametrů jsem volila přepočítání na procenta, pro víceparametrová porovnání kontingenční tabulky. Výsledky jsou prezentovány pomocí tabulek a grafů. Pro ověření hypotéz jsem použila kontingenční tabulky.

6 Výsledky

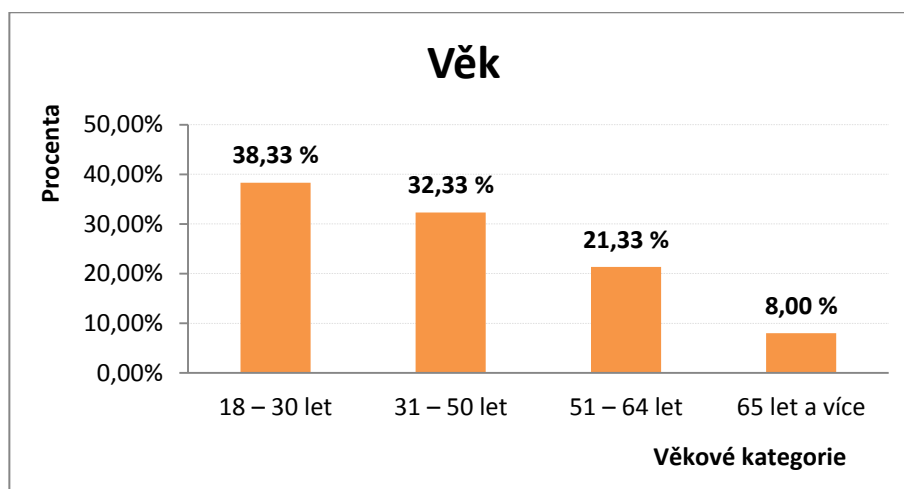
Dotazník vyplnilo 300 respondentů, kromě 7. otázky byly všechny ostatní otázky povinné. Prvních pět otázek mělo za cíl popsat respondenta. Otázky se týkaly pohlaví, věku, vzdělání, ekonomického statusu a příjmu. Z 300 respondentů bylo 141 mužů, tj. 47 % a 159 žen, tj. 53 % z celkového počtu dotázaných. Ženy byly k vyplnění dotazníku vstřícnější a jejich počet mírně převyšuje počet mužů. Procentuální zastoupení podle pohlaví znázorňuje obrázek 1.

Obrázek 1 Rozložení respondentů podle pohlaví

Zdroj: Vlastní výzkum

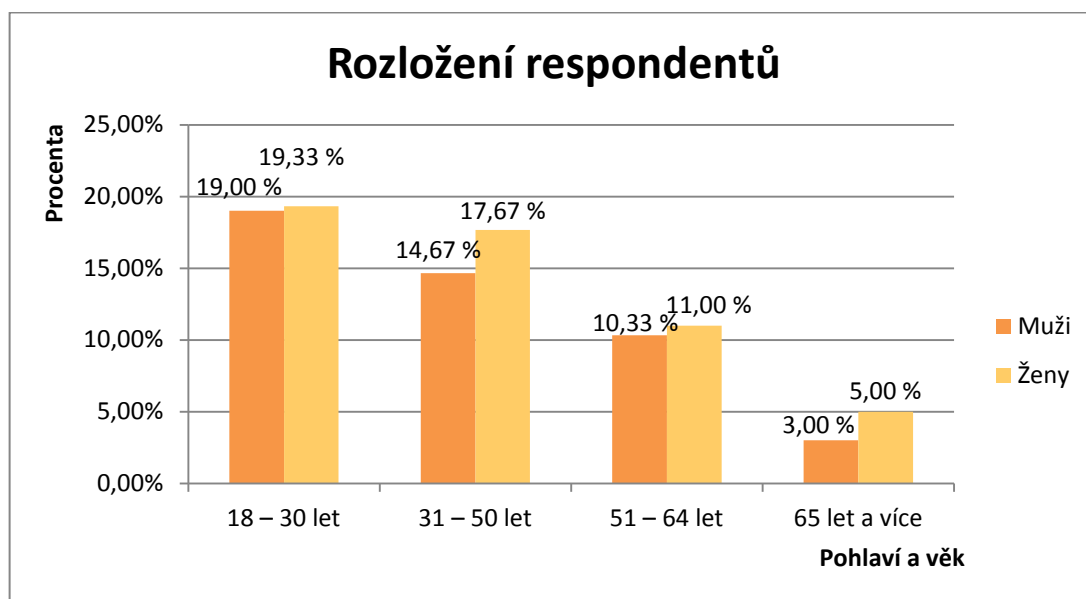
Dotazník segmentoval i věkové složení respondentů (obrázek 2), nejvíce účastníků bylo z věkové skupiny 18–30 let (39 %).

Obrázek 2 Rozložení respondentů podle věku

Zdroj: Vlastní výzkum

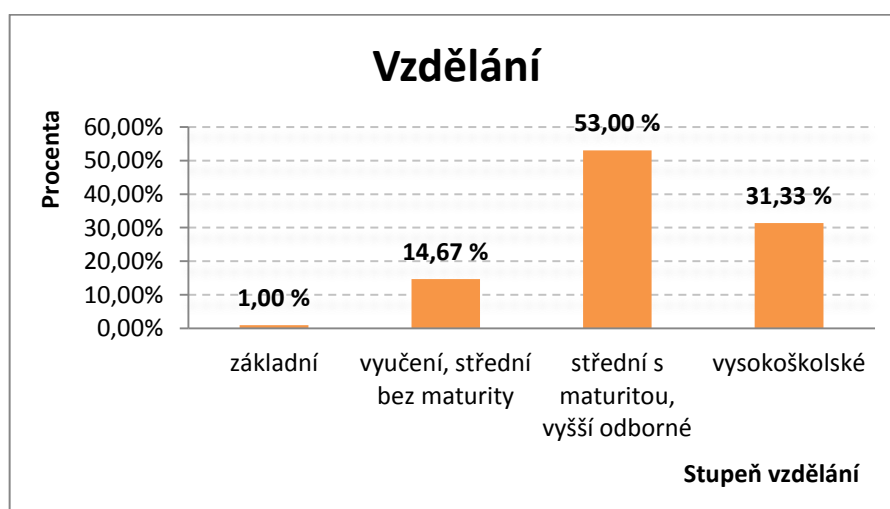
Obrázek 3 zobrazuje rozložení respondentů podle věku a pohlaví zároveň, je z něj patrné, že nejvíce respondentů, kteří dotazník vyplnili, jsou ženy ve věku 18–30 let. Ženy převažují ve všech věkových kategoriích.

Obrázek 3 Rozložení respondentů podle pohlaví a věku

Zdroj: Vlastní výzkum

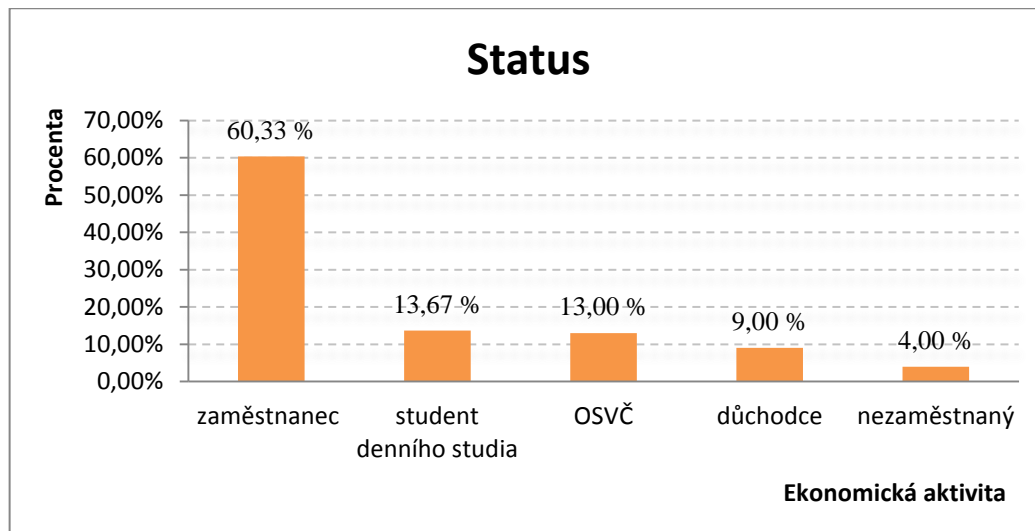
Převažujícím ukončeným vzděláním v rámci šetření bylo středoškolské vzdělání s maturitou (obrázek 4), jehož dosáhlo 53 % respondentů. Do této kategorie jsem zařadila i vyšší odborné vzdělání, protože je na přechodu mezi středoškolským a vysokoškolským stupněm vzdělání. Jen tři respondenti měli základní vzdělání (1 %).

Obrázek 4 Rozložení respondentů podle vzdělání

Zdroj: Vlastní výzkum

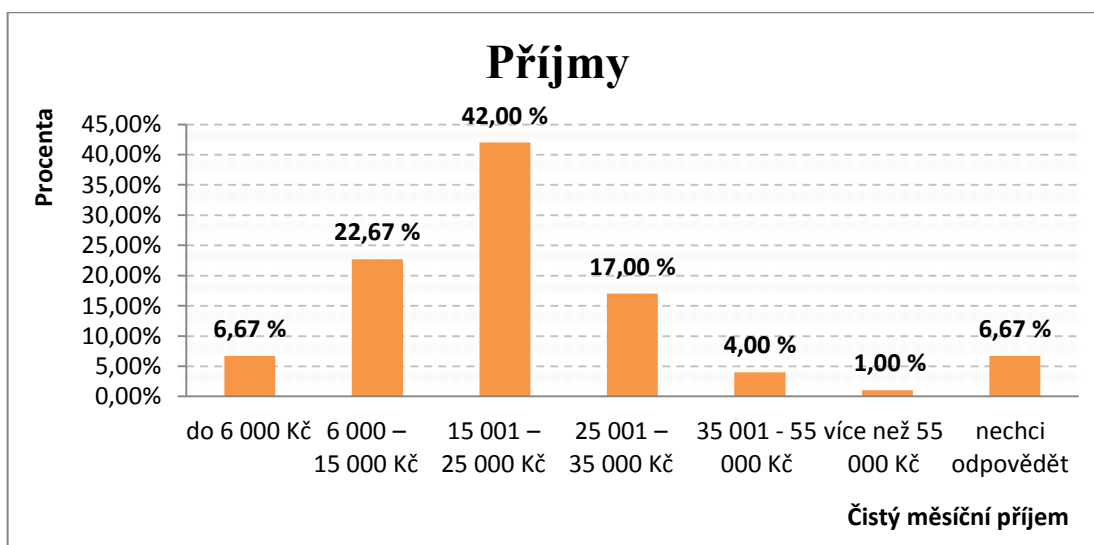
Většina dotázaných je v zaměstnaneckém poměru (60 %), ale výzkumu se zúčastnili i studenti, OSVČ, důchodci a nezaměstnaní (graf 4).

Obrázek 5 Rozložení respondentů podle ekonomického statusu

Zdroj: Vlastní výzkum

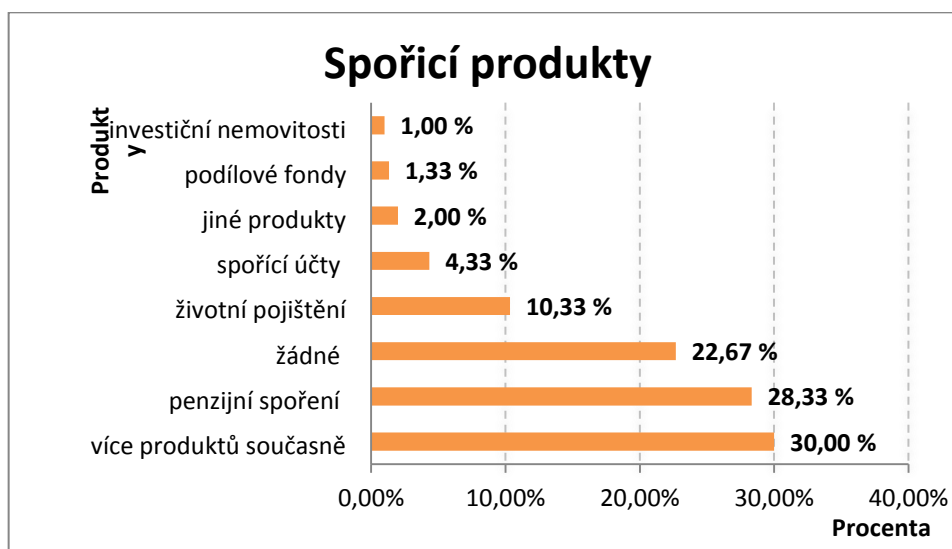
Příjmy respondentů se většinou pohybují pod průměrnou celostátní mzdou (obrázek 6). Zvolila jsem k porovnání hodnotu čisté mzdy, protože představuje reálnou disponibilní částku respondenta. Průměrná hrubá mzda za 4. čtvrtletí roku 2017 činila 31 646 Kč (ČSÚ, 2018), což činí u zaměstnance po snížení o pojistné na veřejné zdravotní pojištění, sociální zabezpečení a zálohové splátky daně z příjmů fyzických osob 23 859 Kč.

Obrázek 6 Rozložení respondentů podle čistého měsíčního příjmu

Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka č. 6 – *Jaké produkty pro své zajištění v důchodovém věku využíváte?* – byla pro všechny respondenty povinná, z nabízených možností bylo možné vybrat více odpovědí. Nejčastěji respondenti odpovídali, že k zajištění ve stáří využívají několik produktů současně (30 %). Nejvíce využívají 3. pilíř důchodového systému (28 %), ukládají své finanční prostředky na doplňkové penzijní spoření nebo penzijní připojištění. Téměř čtvrtina respondentů si prostředky na stáří stranou neodkládá (obrázek 7).

Obrázek 7 Produkty zajištění na stáří

Zdroj: Vlastní výzkum

Žádné spořicí produkty na stáří nevyužívá 32 % mužů a jen 14 % žen (tab. 5).

Tabulka 5 Spořicí produkty podle pohlaví

Kategorie	Absolutní četnost		Validní četnost	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
penzijní spoření	35	50	24,82 %	31,45 %
životní pojištění	15	16	10,64 %	10,06 %
spořicí účty	6	7	4,26 %	4,40 %
podílové fondy		4	0,00 %	2,52 %
investiční nemovitosti	2	1	1,42 %	0,63 %
jiné produkty	2	4	1,42 %	2,52 %
více produktů současně	36	54	25,53 %	33,96 %
žádné	45	23	31,91 %	14,47 %
Celkem	141	159	100,00 %	100,00 %

Zdroj: Vlastní výzkum

Předpokládala jsem, že s rostoucím věkem se bude podíl těch, kteří nevyužívají žádný produkt, snižovat, ale není tomu tak. Jen 15 % respondentů ve věkové kategorii 18–30 let si na stáří nespoří, zatímco u respondentů ve věku 31–50 let si finanční prostředky na důchodový věk neodkládá 30 % lidí, ve věku 51–64 let je podíl osob nevyužívajících žádný ze spořicíh produktů 28 % (tab. 6).

Tabulka 6 Spořicí produkty podle věku

Kategorie	Validní četnost			
	18-30 let	31-50 let	51-64 let	65 let a více
penzijní spoření	28,70 %	28,87 %	29,69 %	20,83 %
životní pojištění	6,96 %	18,56 %	7,81 %	0,00 %
spořicí účty	7,83 %	1,03 %	1,56 %	8,33 %
podílové fondy	0,87 %	2,06 %	1,56 %	0,00 %
investiční nemovitosti	2,61 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
jiné produkty	3,48 %	1,03 %	1,56 %	0,00 %
více produktů současně	34,78 %	18,56 %	29,69 %	54,17 %
žádné	14,78 %	29,90 %	28,13 %	16,67 %
Celkem	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %

Zdroj: Vlastní výzkum

Vysoký podíl mladých lidí, kteří myslí na své stáří, může být způsoben tím, že v nejpočetnější skupině respondentů ve věku 18–30 let je nejvyšší zastoupení vysokoškoláků (47 %). Jejich zájem o zabezpečení v důchodovém věku je vyšší, přestože čistý příjem vyšší než 25 000 Kč uvedlo jen 19 % z nich. Starší občané, kteří se zúčastnili výzkumu, si nespoří, přestože jich 29 % ve věku 31–50 let a 22 % ve věku 51–64 let uvedlo, že jejich průměrný čistý měsíční příjem je vyšší než 25 000 Kč.

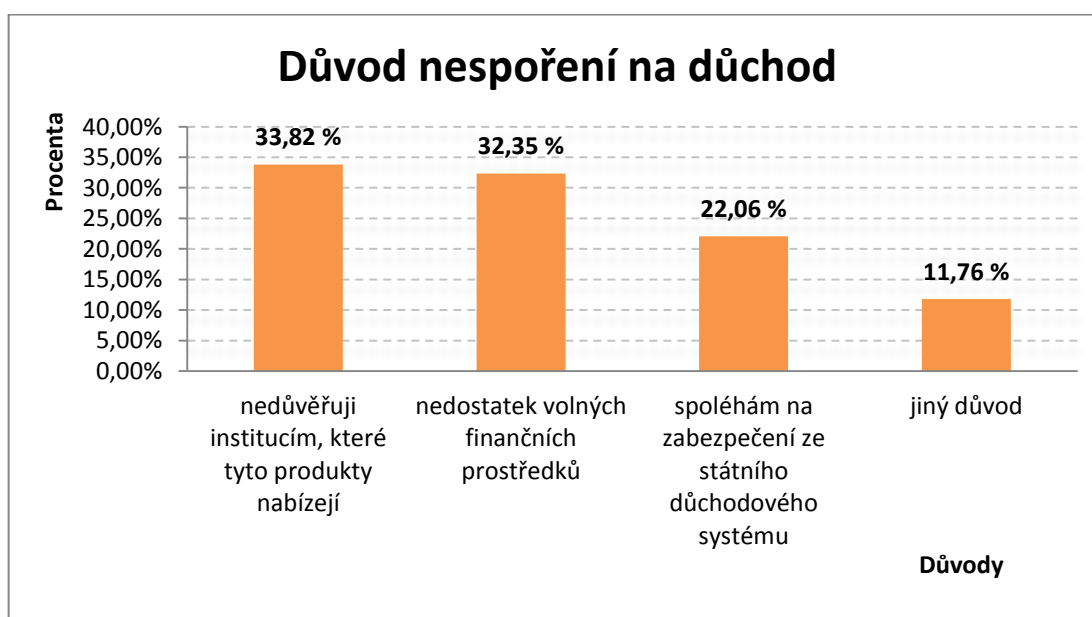
Z tabulky č. 7 je patrné, že jen 19 % respondentů s vysokoškolským vzděláním si na důchod nespoří, z vyučených je to 32 %. Dotázaní s vysokoškolským vzděláním využívají ke spoření na stáří nejčastěji penzijní spoření a téměř čtvrtina se zajišťuje více produkty současně. Z výsledků průzkumu lze usuzovat, že dosažené nejvyšší vzdělání má větší vliv na využití spořicíh produktů na stáří než věk a výše a měsíčního příjmu.

Tabulka 7 Spořicí produkty podle dosaženého vzdělání

Kategorie	Validní četnost			
	základní	vyučení, střední bez maturity	střední s maturitou, vyšší odborné	vysokoškolské
penzijní spoření	0,00 %	22,73 %	25,79 %	36,17 %
životní pojištění	0,00 %	13,64 %	10,69 %	8,51 %
spořicí účty	0,00 %	2,27 %	5,03 %	4,26 %
podílové fondy	0,00 %	0,00 %	1,89 %	1,06 %
investiční nemovitosti	0,00 %	2,27 %	0,00 %	2,13 %
jiné produkty	0,00 %	0,00 %	1,26 %	4,26 %
více produktů současně	66,67 %	27,27 %	33,33 %	24,47 %
žádné	33,33 %	31,82 %	22,01 %	19,15 %
Celkem	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %

Zdroj: Vlastní výzkum

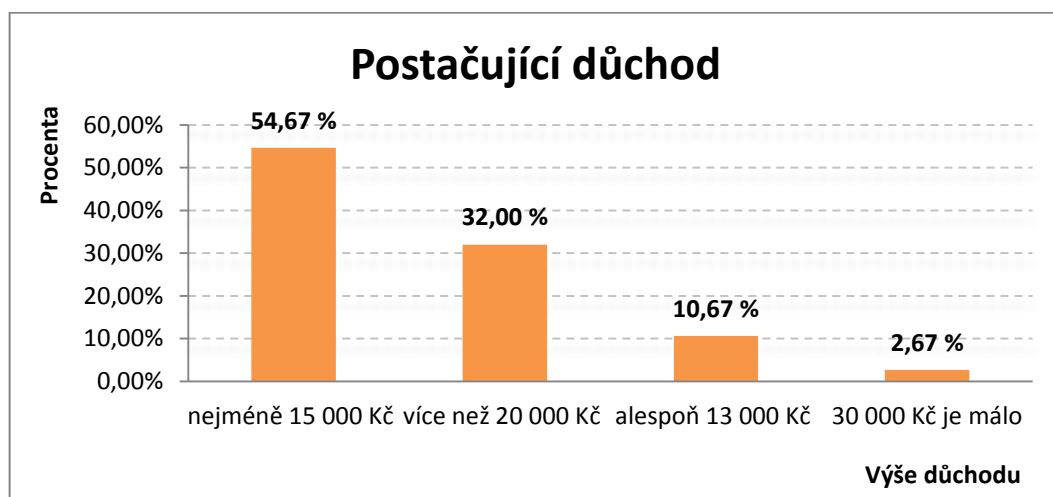
Otázka č. 7 – *Pokud žádné produkty nevyužíváte, co je důvodem?* – se týkala 68 respondentů. Z nabízených možností bylo možné vybrat jen jednu odpověď. Jedna třetina respondentů nedůvěřuje institucím, které spořicí produkty na stáří nabízejí a druhá třetina uvedla nedostatek finančních prostředků (obrázek 8).

Obrázek 8 Důvody, proč si respondenti nespoří na důchod

Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka č. 8 – *Jaký měsíční důchod byste považovali za postačující?* – byla povinná a respondenti vybírali odpověď ze čtyř nabízených možností. Nejvíce respondentů (55 %) zvolilo odpověď nejméně 15 000 Kč, 11 % dotázaných by stačilo 13 000 Kč, ale 3 % odpovídajících by nestačilo 30 000 Kč (obrázek 9).

Obrázek 9 Požadovaná výše důchodu

Zdroj: Vlastní výzkum

Průměrná výše řádného starobního důchodu žen za rok 2016 činila 10 976 Kč, mužů 13 314 Kč (ČSSZ, 2018b). Odpověď na tuto otázku souvisela s pohlavím a výší současných příjmů. 79 % žen a jen 50 % mužů by vystačilo s důchodem do 20 000 Kč měsíčně (tab. 8).

Tabulka 8 Postačující důchod podle pohlaví

Kategorie	Absolutní četnost		Validní četnost	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
alespoň 13 000 Kč	9	23	6,38 %	14,47 %
nejméně 15 000 Kč	61	103	43,26 %	64,78 %
více než 20 000 Kč	64	32	45,39 %	20,13 %
30 000 Kč je málo	7	1	4,96 %	0,63 %
Celkem	141	159	100,00 %	100,00 %

Zdroj: Vlastní výzkum

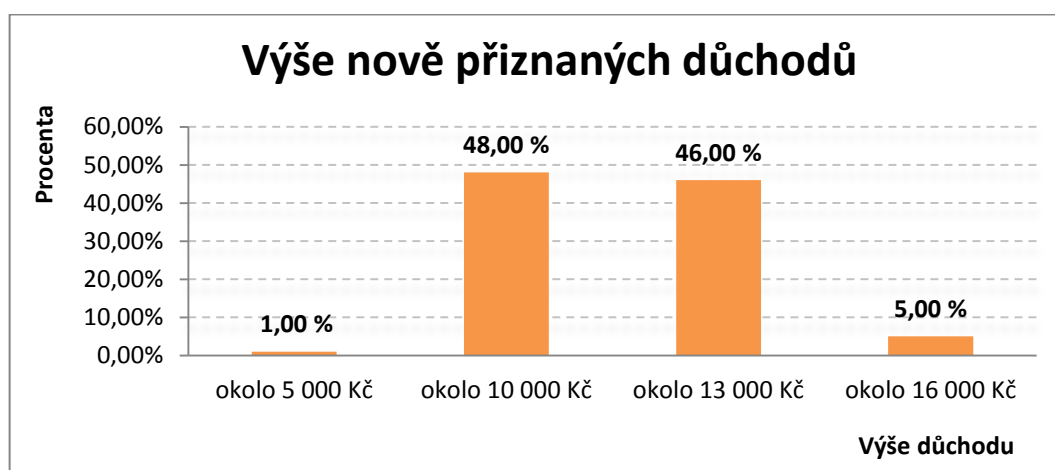
Lidem, kteří mají v současné době nižší než průměrné příjmy, by dle očekávání stačil nižší důchod než respondentům s příjmy vyššími (tab. 9).

Tabulka 9 Postačující důchod podle příjmů

Kategorie	Validní četnost						
	do 6000 Kč	6 000- 15 000 Kč	15 001- 25 000 Kč	25 001- 35 000 Kč	35 001- 55 000 Kč	více než 55 000 Kč	bez odpovědi
alespoň 13 000 Kč	10,00 %	19,12 %	8,73 %	3,92 %	0,00 %	0,00 %	20,00 %
nejméně 15 000 Kč	65,00 %	54,41 %	65,87 %	43,14 %	16,67 %	0,00 %	35,00 %
více než 20 000 Kč	15,00 %	25,00 %	25,40 %	52,94 %	66,67 %	33,33 %	40,00 %
30 000 Kč je málo	10,00 %	1,47 %	0,00 %	0,00 %	16,67 %	66,67 %	5,00 %
Celkem	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %

Zdroj: Vlastní výzkum

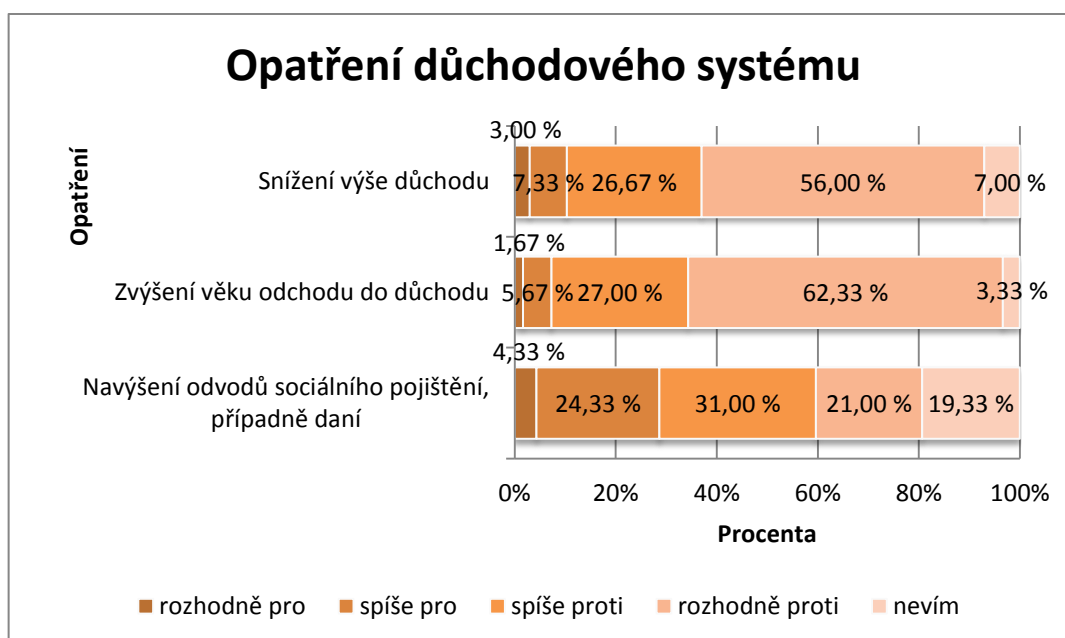
Otázka č. 9 – *Jaká si myslíte, že je průměrná výše nově přiznaných řádných důchodů při dosažení důchodového věku?* – měla čtyři varianty odpovědí. Nejvíce (48 %) respondentů se domnívalo, že výše nově přiznaných důchodů je okolo 10 000 Kč (obrázek 10). Dle údajů ČSSZ (2018b) průměrný nově přiznaný řádný starobní důchod za rok 2016 činil 13 075 Kč a průměrný starobní důchod k 30. 6. 2017 byl 11 807 Kč. V médiích je častěji uváděn průměrný důchod, v jehož výši se odráží nižší, dříve přiznané důchody, proto se zřejmě respondenti přikláněli k jeho nižší hodnotě.

Obrázek 10 Názor na výši nově přiznaných řádných důchodů

Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka č. 10 – *Jste pro následující opatření pro zachování stability v důchodovém systému?* – obsahovala sadu tří podotázek, kde se respondenti vyjadřovali, jaká opatření by v rámci důchodového systému podpořili a která jsou pro ně nepřijatelná. Navržená opatření byla: navýšení odvodů sociálního pojištění, případně daní, zvýšení věku odchodu do důchodu a snížení výše důchodu. U všech opatření převládá odmítavý postoj nad kladným (obrázek 11). Nejčastěji byli respondenti nakloněni navýšení odvodů sociálního pojištění, popřípadě daní, kdy se 29 % respondentů vyjádřilo rozhodně pro a spíše pro, ale 62 % dotázaných je spíše proti a rozhodně proti. Proti snížení výše důchodu je 83 % respondentů, pro je 10 %. Nejmenší podporu má zvýšení věku odchodu do důchodu, pro je 7 % dotázaných a 89 % s tímto opatřením nesouhlasí.

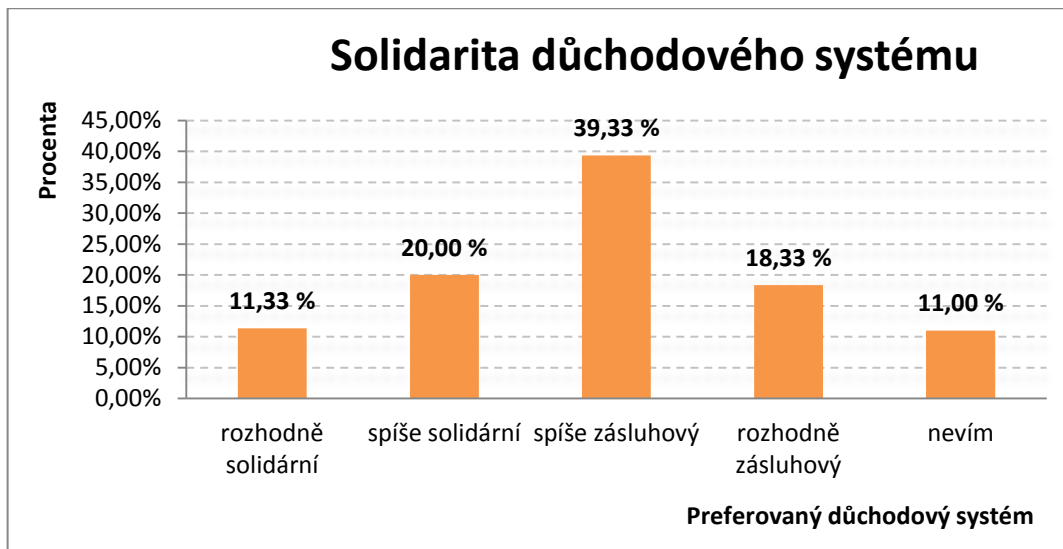

Obrázek 11 Podpora vybraných opatření důchodového systému

Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka č. 11 – *Domníváte se, že státem vyplácený důchod má být více solidární (výše důchodů těch, co přispívají více, a těch, co přispívají méně, se příliš neliší), nebo více zásluhový (výše důchodu se odvíjí od výše příspěvku občana do systému)?* – umožňovala výběr ze čtyř odpovědí a pátou únikovou možností nevím. Z odpovědí znázorněných v obrázku 12 vyplývá, že 58 % dotázaných se domnívá, že vyplácený důchod by měl více odrážet výši příspěvků do důchodového systému a 31 % respondentů je pro větší solidaritu v důchodovém systému. Pro větší zásluhovost systému je více mužů (62 %) než žen (54 %), požadavek zásluhovosti roste s věkem

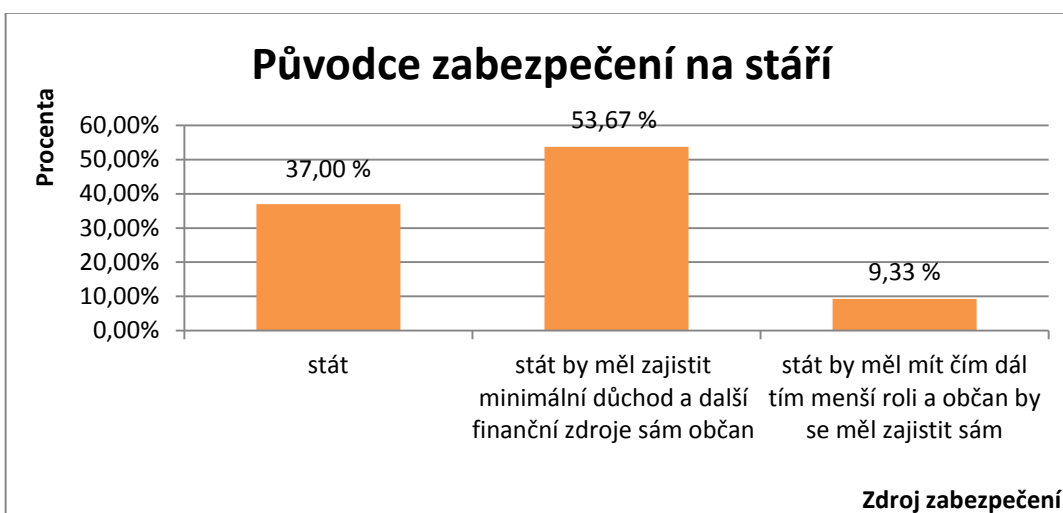
a dosaženými příjmy, zatímco názory dotazovaných podle dosaženého vzdělání a ekonomického statusu se příliš nelišily.

Obrázek 12 Solidarita a zásluhovost důchodového systému

Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka č. 12 – *Kdo se má podle Vás postarat o finanční zajištění na stáří?* – nabízela jen tři možnosti odpovědí: stát, stát by měl zajistit minimální důchod a další finanční zdroje sám občan anebo stát by měl mít čím dál tím menší roli a občan by se měl zajistit sám. Více než polovina respondentů preferuje zajištění minimálního důchodu státem s tím, že další finanční zdroje si zajistí sami občané, a 37 % dotázaných se domnívá, že o finanční zajištění na stáří se má v plné míře postarat stát (obrázek 13).

Obrázek 13 Názor na původce zabezpečení na stáří

Zdroj: Vlastní výzkum

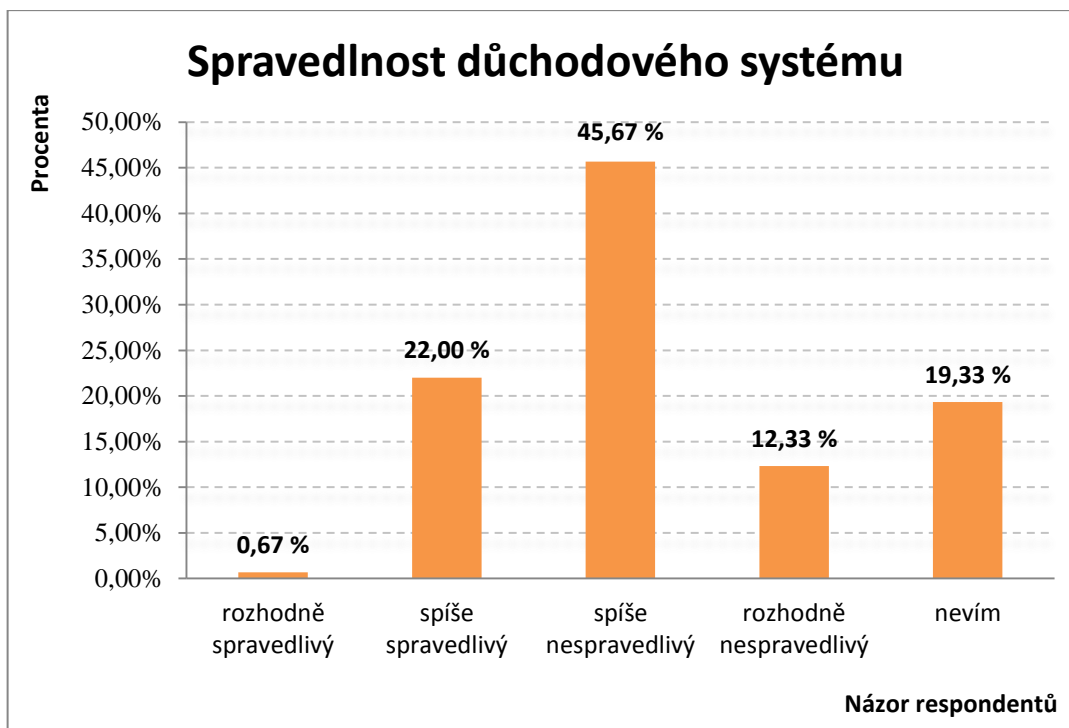
40 % mužů a 34 % žen si myslí, že se má ve stáří o lidi finančně postarat výhradně stát, ale 60 % žen a o 13 % méně mužů preferuje zajištění od státu v kombinaci s vlastními naspořenými prostředky (tab. 10).

Tabulka 10 Původce zabezpečení na stáří podle pohlaví

Kategorie	Absolutní četnost		Validní četnost	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
stát	57	54	40,43 %	33,96 %
stát by měl zajistit minimální důchod a další finanční zdroje sám občan	66	95	46,81 %	59,75 %
stát by měl mít čím dál tím menší roli a občan by se měl zajistit sám	18	10	12,77 %	6,29 %
Celkem	141	159	100,00 %	100,00 %

Zdroj: Vlastní výzkum

Otázka č. 13 – *Jaký je podle Vás současný důchodový systém?* – zjišťovala názor respondentů na spravedlnost či nespravedlnost současného důchodového pojištění. Více než 19 % dotázaných nedokázalo na otázku odpovědět, 46 % se domnívá, že systém je spíše nespravedlivý (obrázek 14). Odpovědi, že důchodový systém je rozhodně nespravedlivý a spíše nespravedlivý, činily dohromady 58 %, a odpovědi rozhodně spravedlivý a spíše spravedlivý představovaly 23 %.

Obrázek 14 Název na spravedlnost důchodového systému

Zdroj: Vlastní výzkum

Z výzkumu vyplynulo, že na názor, zda je současný důchod spravedlivý, nebo ne, nemá jednoznačný vliv výše měsíčních příjmů respondentů (tab. 11).

Tabulka 11 Název na spravedlnost důchodového systému podle příjmů

Kategorie	Validní četnost						
	do 6000 Kč	6 000-15 000 Kč	15 001-25 000 Kč	25 001-35 000 Kč	35 001-55 000 Kč	více než 55 000 Kč	bez odpovědi
rozhodně spravedlivý	0,00 %	0,00 %	1,59 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
spíše spravedlivý	35,00 %	17,65 %	23,02 %	17,65 %	33,33 %	33,33 %	20,00 %
spíše nespravedlivý	25,00 %	51,47 %	52,38 %	37,25 %	33,33 %	66,67 %	30,00 %
rozhodně nespravedlivý	5,00 %	14,71 %	11,90 %	17,65 %	16,67 %	0,00 %	0,00 %
nevím	35,00 %	16,18 %	11,11 %	27,45 %	16,67 %	0,00 %	50,00 %
Celkem	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %	100,00 %

Zdroj: Vlastní výzkum

6.1 Vyhodnocení hypotéz

Hypotéza č. 1: Občané se domnívají, že o finanční zajištění ve stáří se má postarat výhradně stát.

Předpokladem pro tuto hypotézu byla skutečnost, že Češi se tradičně spoléhají na státní důchod. Pravidelné příjmy lidí v důchodovém věku jsou téměř výlučně tvořeny důchodem z 1. pilíře důchodového systému. Většina důchodců nemá již příjmy z výdělečné činnosti a jejich úspory ve 3. pilíři jsou nízké a vybírají je převážně jednorázově při odchodu do důchodu (Šatava, Pertold, 2017).

Tabulka 12 Hypotéza č. 1

Kategorie	Absolutní četnost	Validní četnost
stát	111	37,00 %
stát by měl zajistit minimální důchod a další finanční zdroje sám občan	161	53,67 %
stát by měl mít čím dál tím menší roli a občan by se měl zajistit sám	28	9,33 %
Celkem	300	100,00 %

Zdroj: Vlastní výzkum

K ověření hypotézy jsem využila odpovědi respondentů na 12. otázku dotazníku (tab. 12). Z procentních četností odpovědí je patrné, že 91 % dotázaných se přiklání k odpovědnosti státu za finanční zajištění v důchodu, ale jen 37 % respondentů se domnívá, že finanční zajištění ve stáří je výhradní odpovědností státu. Hypotéza č. 1 se nepotvrdila.

Hypotéza č. 2: Současný důchodový systém občané nepovažují za spravedlivý.

Hypotéza je založena na předpokladu, že důchodový systém ČR je ve srovnání se zahraničními systémy velmi solidární. Občané s vysokými příjmy odvedou v produktivním věku na důchodovém pojištění mnohem více, než potom čerpají ze státního pilíře. Lidé s nízkými příjmy pak mnohdy čerpají ze státního více, než sami odvedli na sociálním pojištění. Důvodem je redukce při výpočtu důchodu.

Tabulka 13 Hypotéza č. 2

Kategorie	Absolutní četnost	Validní četnost
rozhodně spravedlivý	2	0,67 %
spíše spravedlivý	66	22,00 %
spíše nespravedlivý	137	45,67 %
rozhodně nespravedlivý	37	12,33 %
nevím	58	19,33 %
Celkem	300	100,00 %

Zdroj: Vlastní výzkum

K ověření hypotézy jsem použila odpovědi na otázku č. 13 z dotazníku (tab. 13). Respondenti vybírali odpověď ze čtyřbodové škály od rozhodně spravedlivý po rozhodně nespravedlivý. Téměř pětina respondentů zvolila únikovou odpověď nevím. 23 % dotázaných se domnívá, že důchodový systém tak, jak je dnes nastavený, je spravedlivý. Více než polovina respondentů (58 %) považuje důchodový systém za nespravedlivý. Hypotéza č. 2 se potvrdila.

7 Diskuze

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jestli se lidé zajímají o své zabezpečení na důchod a jak hodnotí současný důchodový systém v ČR. V souvislosti s medializací důchodové reformy se zvyšuje povědomí lidí o tématu důchodů. Občané si uvědomují, že je ze státního důchodu plnohodnotné vyžití nečeká, proto si již většina spoří. Jedná se, ale o nízké částky, což jejich potřeby ve stáří nepokryje. Lidé si nedokážou představit a spočítat, jakou částku budou v důchodovém věku pro uspokojivé živobytí potřebovat, protože zdrojem příjmů současných důchodců je penze z průběžného 1. pilíře. Současní příjemci totiž neměli za svého ekonomicky aktivního života mnoho možností, jak se na důchod individuálně zajistit.

Výzkumný vzorek 300 respondentů není dostatečný k zobecňování výsledků výzkumu, přesto získaná data odrážejí názory části populace a můžeme je porovnat s již dříve uskutečněnými průzkumy. Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i. provedlo v listopadu 2016 šetření o důchodovém systému. Podle tohoto šetření více než polovina českých občanů (52 %), kteří dosud nejsou v důchodu, v současnosti spoří či investuje, aby se zajistila na stáří. Lidé se špatnou životní úrovní a nejvýše středním vzděláním bez maturity si však na stáří téměř nespoří (CVVM, 2016b). Z dotazníkového průzkumu k bakalářské práci, který jsem provedla, vyplynulo, že jen 23 % dotázaných si nešetří nebo neinvestuje s cílem zabezpečit se na stáří, přitom třetina z nich má nejvýše střední vzdělání bez maturity. Součástí dotazníku ale nebyla otázka na výši odkládané částky, která může být pro tento účel příliš nízká.

CVVM dále zjišťovalo, zda respondenti považují za potřebné změnit současný důchodový systém a jaká případná opatření se jim jeví jako vhodná. Většina české veřejnosti (71 %) vidí změny tohoto systému jako potřebné, přesto k většině navrhovaných opatření zaujala odmítavý postoj. Veřejnost odmítá opatření pouze u možnosti rozdělení důchodů na dvě části, na tzv. první a druhý pilíř, kde se necelá polovina (47 %) k tomuto opatření přiklání a proti je jen 36 % dotazovaných. Otázkou je ale konstrukce jeho nastavení, protože druhý pilíř zavedený do našeho důchodového systému v roce 2013 byl po třech letech ukončen z důvodu malého zájmu občanů. U ostatních monitorovaných opatření významněji převládá odmítavý postoj nad kladným. Zvýšení sociálního pojištění, popřípadě daní za cenu udržení výše

důchodů by podpořila asi třetina (35 %), ale proti je více jak polovina (54 %) dotázaných. Obdobně se v případě prodloužení povinné doby pojištění pro vyjádřila třetina (33 %) veřejnosti, proti je polovina (51 %) respondentů. Nejméně podpory u veřejnosti získalo zvýšení věku odchodu do důchodu, pro je jen 11 % a proti 83 % dotázaných, a snížení výše důchodů, aby se nemusely zvyšovat odvody či daně. Pro zvýšení bylo 10 % a proti 80 % občanů (CVVM, 2016a). Obdobně odmítavý postoj ke všem navrhovaným opatřením jsem zaznamenala i ve svém výzkumu. Pro navýšení odvodů sociálního pojištění, případně daní, bylo 29 % dotázaných, ale proti se vyjádřilo 62 %. Snížení výše důchodů by nepodpořilo 83 % a zvýšení věku odchodu do důchodu by nenašlo podporu u 89 % respondentů.

V názoru na princip solidarity a zásluhovosti důchodového systému je podle šetření CVVM společnost značně rozpolcená. Názor, že důchodový systém má být založen na solidaritě, zastává přibližně třetina občanů (33 %). Pro princip zásluhovosti se rovněž vyslovila zhruba třetina dotázaných (34 %). 31 % respondentů se ve svých názorech pohybuje uprostřed (CVVM, 2016c). Z výzkumu k mé bakalářské práci také vyplývá, že přibližně třetina respondentů (31 %) je pro solidární systém, ale zásluhový systém by uvítala více než polovina dotázaných (58 %). Přesvědčení o tom, že důchodový systém by měl být založen především na solidaritě, je častější mezi ženami, dotázanými staršími 65 let, lidmi se základním vzděláním a vyučenými, důchodci a těmi, kdo mají měsíční příjem do 15 000 Kč.

V otázce odpovědnosti státu nebo jednotlivce za finanční zajištění v důchodu se podle CVVM populace výrazně přiklání k odpovědnosti státu. Více než polovina (54 %) připisuje odpovědnost státu, asi třetina (34 %) volí střed mezi státem a jednotlivcem a jen zhruba desetina (11 %) si myslí, že se o své finanční zajištění v důchodu mají starat občané sami (CVVM, 2016c). Mnou provedené dotazníkové šetření vykazuje obrácený poměr mezi těmi, podle nichž se má o zajištění ve stáří postarat stát (37 %), a těmi, kteří dělí odpovědnost mezi stát a jednotlivce (54 %). 9 % respondentů si myslí, že stát by měl mít čím dál menší roli a občan by se měl na stáří zajistit sám. Podle vývoje postojů, které CVVM sleduje od roku 2010, dochází k pozvolnému poklesu podílu občanů, kteří odpovědnost za důchodové zabezpečení připisují především státu, a naopak přibývá těch, kdo se domnívají, že by to mělo být jak věcí státu, tak i občanů samotných (CVVM, 2016c). Přesvědčení o tom, že se o finanční zabezpečení v důchodu má postarat stát, roste s klesajícím vzděláním, ve všech ostatních kategoriích podle

pohlaví, věku, ekonomické situace se většina respondentů ztotožnila s názorem, že stát by měl zajistit minimální důchod a další finanční zdroje sám občan.

Šetření CVVM také zjišťovalo, zda se současný důchodový systém zdá obyvatelům být spravedlivý, nebo nespravedlivý. Téměř každý šestý respondent (16 %) si myslí, že je spravedlivý, více než dvě pětiny respondentů (43%) se však přiklání k opačnému názoru. 39 % veřejnosti si myslí, že je spravedlivý napůl (CVVM, 2016c). Při dotazníkovém šetření, které jsem prováděla, 19 % respondentů nedokázalo spravedlnost důchodového systému posoudit, téměř čtvrtina (23 %) ho považuje za spravedlivý a více než polovina (58 %) za nespravedlivý. Názory na to, že současný důchodový systém je nespravedlivý se častěji objevily u lidí s nižším vzděláním, ve vyšším věku a u důchodců.

Jsem ráda, že nejpočetnější věkovou skupinou lidí, která vyplnila dotazník, byli mladí ve věku 18–30 let. Zájem o vyplnění dotazníku a rozbor odpovědí svědčí o tom, že se o své zajištění na stáří zajímají již nyní. Přibližně stejná část z nich (29 %) má jako i jiné věkové kategorie uzavřeno jen penzijní připojištění nebo doplňkové penzijní spoření se státním příspěvkem, ale nejvíce ze všech věkových skupin (35 %) využívá více produktů současně k našetření finančních prostředků na stáří. Z těch, kdo v této věkové kategorii žádný produkt zabezpečení nevyužívají, uvedlo 53 %, že mají zatím nízké příjmy. Za postačující důchod považuje 61 % dotázaných této věkové kategorie 15 až 20 tisíc Kč. Průměrnou výši nově přiznaných řádných důchodů odhadují nejčastěji (57 %) na částku okolo 10 tisíc Kč. K navrhovaným opatřením pro zachování stability mají odmítavý postoj stejně jako respondenti z ostatních věkových skupin, častěji však uváděli, že neví, jestli by takové změny podpořili. Proti navýšení odvodů sociálního pojištění nebo daní bylo 52 % respondentů, proti zvýšení věku odchodu do důchodu 86 % a proti snížení výše důchodu 76 % dotázaných. Většina (54 %) se domnívá, že státem vyplácený důchod by měl být více zásluhový než solidární. Ale jen 5 % respondentů z této věkové kategorie by odpovědnost za finanční zajištění ve stáří nechalo na samotných občanech, což je nejméně mezi všemi věkovými kategoriemi. Takové řešení spolu s veřejně diskutovanými obavami o udržitelnost současných důchodových systémů může v mladých lidech vyvolávat velkou nejistotu. Přibližně stejný počet dotázaných se domnívá, že o finanční zabezpečení ve stáří se má postarat stát (47 %) a že občané by si měli k minimálnímu důchodu od státu zajistit další vlastní

zdroje (48 %). Čtvrtina mladých lidí nedokáže posoudit, zda je současný důchodový systém spravedlivý, a 51 % dotázaných ho považuje za nespravedlivý.

Názory a postoje občanů na důchodový systém jsou ovlivněny mnoha faktory, které nelze v krátkém dotazníku podchytit. Rozhodování je ovlivněno nejen věkem, pohlavím, tím, zda člověk žije s partnerem, nebo obývá domácnost sám, počtem dětí, vzděláním, ekonomickým statusem, absolutním a relativním příjmem, politickou orientací, velikostí sídla, náboženstvím, ale i aktuální situací v zemi, kde žijí apod. V souvislosti s očekávaným zvyšujícím se podílem starších lidí ve společnosti bylo provedeno mnoho mezinárodních studií věnujících se dopadu na úroveň veřejných výdajů. Například Sørensen (2013) sleduje podporu různých sociálních opatření v závislosti na životním cyklu. Předpokládá, že mladí rodiče podpoří výdaje na školy a vzdělávací programy, starší lidé na lepší zdravotní péči, ošetrovatelské služby pro seniory a vyšší starobní důchody. Zabývá se i pozitivními externalitami výdajových programů, protože i starší občané mohou mít zájem o podporu služeb pro mládež, zejména o vzdělávání. Vzdělané děti mohou snížit míru kriminality, zvýšit produktivitu a přispět k financování zdravotní péče a starobních důchodů. Mladí lidé mohou podporovat výdajové programy pro seniory, protože sami očekávají, že zestárnou.

Na základě průzkumů veřejného mínění zkoumali Hayo a Ono (2010), jaký vliv mají socioekonomické a politické charakteristiky na postoj lidí ke státnímu nebo soukromému zabezpečení ve stáří. Došli mimo jiné k závěru, který byl pro ně překvapivý, a sice že starší lidé nejsou obecně více nakloněni státnímu důchodu než mladší ročníky. Uvádějí přitom dvě možná vysvětlení spočívající v tom, že starší lidé lépe chápou problémy důchodových systémů a mladší lidé mohou pochybovat o své schopnosti ušetřit dostatek financí během svého pracovního života tak, tak aby byli schopni se sami zajistit ve stáří, proto jsou příznivě nakloněni státnímu systému důchodů. To se projevilo i ve výsledných datech mnou zkoumaného vzorku respondentů, kdy 47 % dotázaných do 30 let si myslí, že o finanční zajištění občanů ve stáří se má postarat výhradně stát, a 48 % je pro minimální státní důchod a další zajištění zdrojů samotnými občany.

Ve většině evropských zemí byly v uplynulých desetiletích důchodové systémy zrevidovány. Jedním z důležitých prvků většiny reforem bylo prodloužení pracovního života a zvýšení důchodového věku. Z průzkumů je zřejmé, že se jedná o nepopulární

krok pro většinu občanů a řada z nich se snaží využít možnosti odejít do předčasného důchodu. Jejich rozhodování ale ovlivňuje i částka, o kterou bude jejich důchod trvale snížen (Freudenberg, Laub, Sutor, 2017). Na rozhodování o odchodu do důchodu má vliv i důchodový věk a s ním související nárok na důchod u manželů, protože páry se snaží nástup do důchodu koordinovat společně (Stancanelli, 2017).

Závěr

Bakalářská práce se zabývá důchodovým systémem v České republice a jeho principy solidarity a zásluhovosti. Cílem práce bylo zjistit názory občanů na současný důchodový systém a ověřit stanovené hypotézy. Cíl byl splněn interpretací výsledků dotazníkového průzkumu. Hypotéza – *Občané se domnívají, že o finanční zajištění ve stáří se má postarat výhradně stát* – potvrzena nebyla. Přestože velká část obyvatel spoléhá na zajištění státním důchodem, uvědomují si, že pro plnohodnotné prožití stáří budou potřebovat i vlastní naspořené prostředky. Druhá hypotéza – *Současný důchodový systém občané nepovažují za spravedlivý* – potvrzena byla. Průzkumem bylo zjištěno, že lidé by uvítali větší zásluhovost důchodů.

Odchodem do důchodu se občan stává závislým na státu, pobírá starobní důchod, který je jeho hlavním a mnohdy jediným finančním příjmem. Důchodové pojištění ČR se vyznačuje vysokou mírou redistribuce od vysokopříjmových pojištěnců směrem k nízkopříjmovým. Příjmová solidarita je způsobena konstrukcí důchodové dávky, zejména nastavením redukčních hranic, které ve své současné podobě značně potlačují zásluhový princip procentní výměry důchodu především u pojištěnců s průměrnými a nadprůměrnými příjmy. Nedostatečná aplikace zásluhovosti při výpočtu důchodové dávky nemotivuje občany ke zvýšení pracovního úsilí a má negativní vliv na trh práce. Vysoce solidární penzijní systém však brání ohrožení osob v poproduktivním věku chudobou. Veřejnost si uvědomuje, že vývoj důchodového zabezpečení bude směřovat k postupnému omezování závislosti občanů na penzi vyplácené z povinného průběžného pilíře a vyšší odpovědnosti jedinců za zajištění prostředků na stáří.

Reforma důchodového systému je složitým dlouhodobým procesem, pro který je nutná shoda napříč odbornou, politickou i laickou veřejností. Výstupy této bakalářské práce mohou sloužit ke studiu či být předmětem bádání dalších prací a sociologických výzkumů zabývajících se zjišťováním názorů občanů a podporou opatření pro směřování dalších kroků důchodové reformy, protože reflexe reality lidmi je přinejmenším stejně významná jako realita samotná.

Seznam použitých zdrojů

1. BOČAROVÁ, Z., 2015. Důchodová reforma a NDC. *Národní pojištění*. 46(1), 9-11. ISSN 0323-2395.
2. CIPRA, T., 2012. *Penze: kvantitativní přístup*. Praha: Ekopress. 409 s. ISBN 978-80-86929-87-3.
3. CVVM, 2016a. *Názory české veřejnosti na stav důchodového systému ČR – listopad 2016* [online]. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 2018-03-04]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/socialni-politika/2119-nazory-ceske-verejnosti-na-stav-duckodoveho-systemu-cr-listopad-2016>
4. CVVM, 2016b. *Obavy a příprava na důchod – listopad 2016* [online]. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 2018-03-04]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/socialni-politika/2123-obavy-a-priprava-na-duckod-listopad-2016>
5. CVVM, 2016c. *Občané o důchodovém systému – listopad 2016* [online]. Praha: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. [cit. 2018-03-04]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/socialni-politika/2118-obcane-o-duckodovem-systemu-listopad-2016>
6. ČSSZ, 2004. *80 let sociálního pojištění*. [online]. Praha: Česká správa sociálního zabezpečení. 48 s [cit. 2017-12-11]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/5572A3BE-22CD-46D3-A31F-2BA0076C1C63/0/publikace_80letSP.pdf
7. ČSSZ, 2018a. *Příručka budoucího důchodce: důležité informace o starobním důchodu* [online]. Praha: Česká správa sociálního zabezpečení. 46 s [cit. 2018-03-04]. ISBN 978-80-87039-51-9. Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/3F3786BB-287E-4D89-A854-27A12E410F14/0/PBD_2018_komplet_web.pdf
8. ČSSZ, 2018b. *Otevřená data* [online]. Praha: Česká správa sociálního zabezpečení [cit. 2018-03-04]. Dostupné z: <https://data.cssz.cz/web/otevrena-data/graf-prumerna-vyse-duckodu-v-kc-u-nove-priznanych-duckodu-v-letech>
9. ČSÚ, 2018. *Mzdy, náklady práce – časové řady* [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/pmz_cr
10. Finance.cz, 2017. *Proč využít penzijní spoření aneb III. pilíř?* [online]. Praha: Mladá fronta a.s. [cit. 2017-12-11]. Dostupné z: <https://www.finance.cz/duckody-a->

davky/penzijni-pripojisteni/abeceda-penzijniho-pripojisteni/proc-vyuzit-penzijni-pripojisteni/

11. FREUDENBERG, Ch., LAUB, N., SUTOR, T., 2017. Pension decrement rates across Europe – Are they too low? *The Journal of the Economics of Ageing* [databáze]. 12, 35-45 [cit. 2018-04-12]. ISSN 2212828X. Dostupné z: doi: 10.1016/j.jeoa.2017.12.001
12. GREGOROVÁ, Z., 1998. *Důchodové systémy*. Brno: Masarykova univerzita. 212 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Řada teoretická; sv. 214. ISBN 80-210-2003-2.
13. HAYO, B., ONO, H., 2010. Comparing public attitudes toward providing for the livelihood of the elderly in two aging societies: Germany and Japan. *The Journal of Socio-Economics* [databáze]. 39(1), 72-80 [cit. 2018-04-12]. ISSN 10535357. Dostupné z: doi: 10.1016/j.socec.2009.08.005
14. HENDL, J., 2016. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 4., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál. 440 s. ISBN 978-80-262-0982-9.
15. JAKEŠOVÁ, S., URBÁNKOVÁ, S., 2018. Důchodový věk a jeho změny. *Národní pojištění*. 49(1), 9–14. ISSN 0323-2395.
16. KAHOUN, V. et al., 2013. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Triton. 466 s. ISBN 978-80-7387-733-0.
17. KELLER, J., 2009. *Soumrak sociálního státu*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 158 s. Studie, sv. 40. ISBN 978-80-7419-017-9.
18. KLAZAR, S., 2011. *Redistribuční dopady zdanění a důchodového systému a jejich reformy*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika. 130 s. ISBN 978-80-7357-702-5.
19. KREBS, V. et al., 2010. *Sociální politika*. 5., přeprac. a aktual. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR. 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4.
20. KREBS, V. et al., 2009. *Solidarita a ekvivalence v sociálních systémech*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. 178 s. ISBN 978-80-7416-044-8.
21. Ministerstvo financí ČR, 2018. *Tiskové zprávy* [online]. Praha: Ministerstvo financí ČR [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/aktualne/tiskove-zpravy>
22. MPSV, 2017. *Důchodové pojištění* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí [cit. 2017-12-11]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/3>
23. Nařízení vlády č. 343/2017 Sb., o výši všeobecného vyměřovacího základu za rok 2016, přepočítacího koeficientu pro úpravu všeobecného vyměřovacího základu za rok 2016, redukčních hranic pro stanovení výpočtového základu pro rok 2018

- a základní výměry důchodu stanovené pro rok 2018 a o zvýšení důchodů v roce 2018, 2017 [online]. Praha: Ministerstvo vnitra [cit. 2017-12-11]. ISSN 1211-1244. In: *Sbírka zákonů České republiky*, částka 117, s. 3658. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=343/2017&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy
24. OECD, 2017. *Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators* [online]. Paris: OECD Publishing [cit. 2018-03-17]. ISBN 978-92-64-28750-1 Dostupné z: http://dx.doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en
 25. PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J., 1998. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia. 834 s. ISBN 80-200-0607-9.
 26. REICHEL, J., 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada. 192 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
 27. RIVERA-ROZO, J. A. et al., 2017. National culture and the configuration of public pensions. *Journal of Comparative Economics* [databáze]. [cit. 2018-04-12]. ISSN 01475967. Dostupné z: doi: 10.1016/j.jce.2017.05.001
 28. SEDLÁKOVÁ, R., 2014. *Výzkum médií. Nejužívanější metody techniky*. Praha: Grada. 548 s. ISBN 978-80-247-3568-9.
 29. SØRENSEN, R. J., 2013. Does aging affect preferences for welfare spending? A study of peoples' spending preferences in 22 countries, 1985–2006. *European Journal of Political Economy* [databáze]. 29, 259-271 [cit. 2018-04-12]. ISSN 01762680. Dostupné z: doi: 10.1016/j.ejpoleco.2012.09.004
 30. STANCANELLI, E., 2017. Couples' retirement under individual pension design: A regression discontinuity study for France. *Labour Economics* [databáze]. 49, 14-26 [cit. 2018-04-12]. ISSN 09275371. Dostupné z: doi: 10.1016/j.labeco.2017.08.009
 31. SURYNEK, A., KOMÁRKOVÁ, R., KAŠPAROVÁ, E., 2001. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press. ISBN 80-7261-038-4.
 32. ŠATAVA, J., PERTOLD, F. 2017. *IDEA pro volby 2017. Příjmy seniorů: práce, nástupní důchody a jejich valorizace* [online]. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR. Studie Institutu pro demokracii a ekonomickou analýzu [cit. 2018-03-17]. ISBN 978-80-7344-415-0. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_9_2017_Prijmy_senioru/files/downloads/IDEA_Studie_9_2017_Prijmy_senioru.pdf
 33. TOMEŠ, I., 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál. 439 s. ISBN 978-80-7367-680-3.

34. TRÖSTER, P. et al., 2013. *Právo sociálního zabezpečení*. 6. podstat. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: C. H. Beck. 320 s. ISBN 978-80-7400-473-5.
35. VOHLÍDALOVÁ, M., CIDLINSKÁ, K., 2013. „Spravedlivý důchodový systém pro muže i pro ženy?“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 14 (1): 115-116. ISSN 2570-6578.
36. VOPÁTEK, J., 2016. Ukončení důchodového spoření v ČR (II. pilíř 2013-2015). *Národní pojištění*. 47(4), 17-19. ISSN 0323-2395.
37. VOPÁTEK, J., 2018. Průběžný důchodový systém v ČR: Modelové situace s parametry výpočtu pro rok 2018. *Národní pojištění*. 49(3), 7–13. ISSN 0323-2395.
38. VOSTATEK, J., 2012. *Důchodová reforma: břímě mladých?* Praha: CESTA - Centrum pro sociálně-tržní ekonomiku a otevřenou demokracii. 39 s. ISBN 978-80-905134-8-8.
39. Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, 2018. In: *ÚZ č. 1246 Sociální pojištění*. Ostrava: Nakladatelství Sagit, a.s. 400 s. ISBN 978-80-7488-279-1.

Seznam příloh

Příloha 1: Dotazník

Vážená paní, vážený pane,

obracím se na Vás se žádostí o vyplnění dotazníku, který je součástí výzkumu mé bakalářské práce v oblasti důchodového zabezpečení. Vyplnění dotazníku je dobrovolné a anonymní. Při vyplňování prosím zakroužkujte odpověď, která nejlépe a nejpřesněji vyjadřuje Vaši situaci nebo názor. Děkuji Vám za Vaše názory a čas, který věnujete vyplnění tohoto průzkumu.

Michaela Kellerová

1) Pohlaví

- a) muž
- b) žena

2) Věk

- a) 18–30 let
- b) 31–50 let
- c) 51–64 let
- d) 65 let a více

3) Nejvyšší dosažené vzdělání

- a) základní
- b) vyučení, střední bez maturity
- c) střední s maturitou, vyšší odborné
- d) vysokoškolské

4) Současný status

- a) student denního studia
- b) zaměstnanec
- c) OSVČ
- d) důchodce
- e) nezaměstnaný

5) Průměrný čistý měsíční příjem

- a) do 6 000 Kč
- b) 6 000–15 000 Kč
- c) 15 001–25 000 Kč
- d) 25 001–35 000 Kč
- e) 35 001–55 000 Kč
- f) více než 55 000 Kč
- g) nechci odpovědět

6) Jaké produkty pro své zajištění v důchodovém věku využíváte?

- a) doplňkové penzijní spoření se státním příspěvkem (dříve penzijní připojištění)
- b) životní pojištění
- c) spořicí účty
- d) podílové fondy
- e) investiční nemovitosti
- f) jiné produkty
- g) žádné

7) Pokud žádné produkty nevyžíváte, co je důvodem?

- a) nedostatek volných finančních prostředků
- b) nedůvěřuji institucím, které tyto produkty nabízejí
- c) spoléhám na zabezpečení ze státního důchodového systému
- d) jiný důvod

8) Jaký měsíční důchod byste považovali za postačující?

- a) alespoň 13 000 Kč
- b) nejméně 15 000 Kč
- c) více než 20 000 Kč
- d) 30 000 Kč je málo

9) Jaká si myslíte, že je průměrná výše nově přiznaných řádných důchodů při dosažení důchodového věku?

- a) okolo 5 000 Kč
- b) okolo 10 000 Kč

- c) okolo 13 000 Kč
- d) okolo 16 000 Kč

10) Jste pro následující opatření pro zachování stability v důchodovém systému?

- navýšení odvodů sociálního pojištění, případně daní

- a) rozhodně pro
- b) spíše pro
- c) spíše proti
- d) rozhodně proti
- e) nevím

- zvýšení věku odchodu do důchodu

- a) rozhodně pro
- b) spíše pro
- c) spíše proti
- d) rozhodně proti
- e) nevím

- snížení výše důchodu

- a) rozhodně pro
- b) spíše pro
- c) spíše proti
- d) rozhodně proti
- e) nevím

11) Domníváte se, že státem vyplácený důchod má být více solidární (výše důchodů těch, co přispívají více a těch, co přispívají méně, se příliš neliší) nebo více zásluhový (výše důchodu se odvíjí od výše příspěvku občana do systému)?

- a) rozhodně solidární
- b) spíše solidární
- c) spíše zásluhový
- d) rozhodně zásluhový
- e) nevím

12) Kdo se má podle Vás postarat o finanční zajištění ve stáří?

- a) stát
- b) stát by měl zajistit minimální důchod a další finanční zdroje sám občan
- c) stát by měl mít čím dál tím menší roli a občan by se měl zajistit sám

13) Jaký je podle Vás současný důchodový systém?

- a) rozhodně spravedlivý
- b) spíše spravedlivý
- c) spíše nespravedlivý
- d) rozhodně nespravedlivý
- e) nevím

Seznam tabulek

Tabulka 1 Příjmy a výdaje státního rozpočtu (v mld. Kč).....	18
Tabulka 2 Potřebné doby pojištění	26
Tabulka 3 Důchodový věk pojištěnců narozených v období let 1936 až 1971	28
Tabulka 4 Parametry pro výpočet důchodové dávky v roce 2018.....	30
Tabulka 5 Spořicí produkty podle pohlaví	39
Tabulka 6 Spořicí produkty podle věku.....	40
Tabulka 7 Spořicí produkty podle dosaženého vzdělání	41
Tabulka 8 Postačující důchod podle pohlaví	42
Tabulka 9 Postačující důchod podle příjmů	43
Tabulka 10 Původce zabezpečení na stáří podle pohlaví	46
Tabulka 11 Názor na spravedlnost důchodového systému podle příjmů	47
Tabulka 12 Hypotéza č. 1	48
Tabulka 13 Hypotéza č. 2	49

Seznam obrázků

Obrázek 1 Rozložení respondentů podle pohlaví	36
Obrázek 2 Rozložení respondentů podle věku	36
Obrázek 3 Rozložení respondentů podle pohlaví a věku.....	37
Obrázek 4 Rozložení respondentů podle vzdělání.....	37
Obrázek 5 Rozložení respondentů podle ekonomického statusu.....	38
Obrázek 6 Rozložení respondentů podle čistého měsíčního příjmu.....	38
Obrázek 7 Produkty zajištění na stáří	39
Obrázek 8 Důvody, proč si respondenti nespoří na důchod	41
Obrázek 9 Požadovaná výše důchodu	42
Obrázek 10 Názor na výši nově přiznaných řádných důchodů	43
Obrázek 11 Podpora vybraných opatření důchodového systému	44
Obrázek 12 Solidarita a zásluhovost důchodového systému	45
Obrázek 13 Názor na původce zabezpečení na stáří.....	45
Obrázek 14 Názor na spravedlnost důchodového systému	47

Seznam zkratek

CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR, v.v.i.
ČR	Česká republika
ČSSZ	Česká správa sociálního zabezpečení
DS	Důchodový systém
EU	Evropská unie
HDP	Hrubý domácí produkt
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSVČ	Osoba samostatně výdělečně činná
OVZ	Osobní vyměřovací základ
SZ	Sociální zabezpečení
ZDP	Zákon č. 155/1995, o důchodovém pojištění